

Sbírka soudních rozhodnutí

STANOVISKO GENERÁLNÍHO ADVOKÁTA
EVGENIJE TANČEVA
přednesené dne 9. listopadu 2017¹

Věc C-414/16

Vera Egenberger
proti
Evangelisches Werk für Diakonie und Entwicklung e.V.

[žádost o rozhodnutí o předběžné otázce podaná Bundesarbeitsgericht (Spolkový pracovní soud, Německo)]

„Rovné zacházení v oblasti zaměstnání – Článek 4 odst. 2 směrnice 2000/78/ES – Podstatné, legitimní a odůvodněné profesní požadavky organizací, jejichž etika je založena na náboženském vyznání nebo víře – Rozdíl v zacházení na základě vyznání v oblasti zaměstnání ze strany ‚nástrojů‘ církve – Článek 17 SFEU – Církevní privilegium sebeurčení – Omezený soudní přezkum na základě ústavněprávní ‚nezávislosti‘ náboženských uskupení v členském státě – Přednost, jednotnost a účinnost unijní právní úpravy rovného zacházení – Článek 52 odst. 3 a článek 53 Listiny základních práv Evropské unie – Vyvažování protichůdných práv – Horizontální účinky Listiny“

Obsah

I. Úvod	2
II. Právní rámec	4
A. Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod	4
B. Smlouva o Evropské unii	4
C. Smlouva o fungování Evropské unie	4
D. Listina základních práv Evropské unie	5
E. Směrnice 2000/78	5
F. Německé právo	6
III. Skutkový základ sporu v původním řízení a předběžné otázky	7

¹ – Původní jazyk: angličtina.

IV. Předkládací rozhodnutí	8
V. Posouzení	9
A. Přehled	9
B. Úvodní poznámky	11
1. Činnost náboženských organizací a oblast působnosti unijního práva	11
2. Pravidla použití Listiny a původní řízení	13
3. Soudní přezkum pracovněprávních vztahů a náboženských organizací v Německu	15
C. K první otázce	16
1. Omezení soudního přezkumu náboženských organizací, které jednají v postavení zaměstnavatele, podle judikatury Evropského soudu pro lidská práva	16
2. Článek 4 odst. 2 směrnice 2000/78	17
a) Úvodní poznámky	17
b) Podporuje čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 ústavněprávní omezení soudního přezkumu v členském státě?	19
1) Znění	19
2) Kontext a účel	19
3) Původ	19
3. Článek 17 SFEU	20
4. Závěr k první otázce	23
D. Ke třetí otázce	24
E. Ke druhé otázce	28
F. Závěrečné poznámky	29
VI. Odpovědi na předběžné otázky	30

I. Úvod

1. Vera Egenberger se po přečtení pracovního inzerátu zveřejněného v listopadu 2012 neúspěšně ucházela o pracovní pozici na dobu určitou v trvání 18 měsíců u náboženského sdružení Evangelisches Werk für Diakonie und Entwicklung e.V. (dále jen „žalovaný“), jehož předmětem činnosti jsou výlučně charitativní, dobročinné či náboženské účely, řídí se soukromým právem a je „nástrojem“ Evangelische Kirche in Deutschland (evangelická církev v Německu). Nabízená pracovní pozice spočívala v přípravě zprávy o plnění Mezinárodní úmluvy OSN o odstranění všech forem

rasové diskriminace ze strany německého státu (dále jen „zpráva o rasové diskriminaci“). Vera Egenberger (dále jen „žalobkyně“) měla dlouholetou praxi v této oblasti a byla autorkou celé řady relevantních publikací².

2. Žalobkyně tvrdí, že nebyla pro danou pozici vybrána z důvodu absence vyznání a že jde o porušení jejího práva na svobodu víry, jež se odráží v článku 10 Listiny základních práv Evropské unie (dále jen „Listina“), a že byla vystavena diskriminaci na základě této víry v rozporu s článkem 21 Listiny a články 1 a 2 směrnice Rady 2000/78/ES ze dne 27. listopadu 2000, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání (dále jen „směrnice 2000/78“)³.

3. Vzhledem k tomu, že argumentace žalovaného vychází z čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78, je předmětem sporu v projednávané věci v zásadě odůvodnění omezení rozdílného zacházení na základě víry, pokud jde o „pracovní činnosti vykonávané v církvích a jiných veřejných nebo soukromých organizacích, jejichž etika je založena na náboženském vyznání nebo víře“ podle uvedeného ustanovení. Jedná se rovněž o první případ, kdy je Soudní dvůr vyzván, aby poskytl výklad čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78⁴, přičemž zde vznikají složité otázky ohledně vzájemného působení uvedeného ustanovení a různých ustanovení Listiny, včetně článku 22, který stanoví, že „Unie respektuje kulturní, náboženskou a jazykovou rozmanitost“, společně s článkem 17 SFEU, který chrání „postavení“, jež podle vnitrostátního práva mají církve a náboženská sdružení či společenství, a také ideové a nekonfesní organizace⁵.

4. Kromě toho jsou církevní instituce v Německu údajně druhým největším zaměstnavatelem a v některých regionech a oblastech práce mají dokonce v tomto ohledu kvazimonopolní postavení⁶. Nelze tak dost zdůraznit citlivost vyvažování ochrany práva náboženských organizací v Evropské unii na autonomii a sebeurčení⁷ (přičemž se jedná o základní pilíř argumentace žalovaného, pokud jde o odůvodnění nerovného zacházení v projednávané věci) vůči účinnému uplatňování zákazu diskriminace, pokud jde o vyznání a víru na etnicky a nábožensky rozmanitém trhu práce Evropské unie, s tím, že rovný přístup k zaměstnání a možnostem odborného růstu mají pro každého jednotlivce zásadní význam, nikoli jen jako způsob získání obživy a zajištění samostatného života, ale rovněž k dosažení sebeuplatnění a realizaci vlastního potenciálu⁸.

2 – Viz písemné vyjádření žalobkyně.

3 – Úř. věst. 2000, L 303, s. 16; Zvl. vyd. 05/04, s. 79. Původní řízení se týká „podmínek přístupu k zaměstnání, [...] včetně kritérií výběru a podmínek náboru“ podle čl. 3 odst. 1 písm. a) směrnice 2000/78.

4 – Soudní dvůr měl příležitost poskytnout výklad čl. 4 odst. 1 směrnice 2000/78 v rozsudcích ze dne 14. března 2017, Bougnaoui a ADDH, C-188/15, EU:C:2017:204; ze dne 13. listopadu 2014, Vital Pérez, C-416/13, EU:C:2014:2371; ze dne 13. září 2011, Prigge a další, C-447/09, EU:C:2011:573; ze dne 12. ledna 2010, Wolf, C-229/08, EU:C:2010:3, a ze dne 15. listopadu 2016, Sorondo, C-258/15, EU:C:2016:873.

5 – Robbers, G. *Religion and Law in Germany*, druhé vydání, Wolters Kluwer, 2013; Zucca, L. a Ungureanu, C. *Law, State and Religion in the New Europe*, Cambridge University Press, 2012; Doe, N., *Law and Religion in Europe: a Comparative Introduction*, Oxford University Press, 2011; McCrea, R., *Religion and the Public Order of the European Union*, Oxford University Press, 2010; Lustean, L. N. a Madeley, J. T. S. (eds), *Religion, Politics and Law in the European Union*, Routledge, 2010; de Charentenay, P., „Les relations entre l'Union européenne et les religions“, *Revue de Marché commun et de l'Union européenne*, 465 (2003), s. 904; Massignon, B., „Les relations entre les institutions religieuses et l'Union européenne: un laboratoire de gestion et de la pluralité religieuses et philosophique?“ in Armogathe, J-R a William, J-P (eds) *Les mutations contemporaines du religieux*, Brepols: Turnhout, 2003, s. 25.

6 – Paralelní zpráva k 19.-22. zprávě předložené Spolkovou republikou Německo Výboru OSN pro odstranění všech forem rasové diskriminace (2015), s. 42. Zpráva je dostupná na adrese http://www.institut-fuer-menschenrechte.de/fileadmin/user_upload/PDF-Dateien/Pakte_Konventionen/ICERD/icerd_state_report_germany_19-22_2013_parallel_FMR_Diakonie_2015_en.pdf. Podle spisu je tato zpráva o rasové diskriminaci vyhotovená žalobkyní.

7 – V Německu se právo na sebeurčení vztahuje jak na náboženská společenství, tak i entit s nimi spřízněných. Viz bod 91, BVerfG ze dne 22. října 2014, 2 BvR 661/12.

8 – Viz stanovisko generální advokátky E. Sharpston ve věci Bougnaoui a ADDH, C-188/15, EU:C:2016:553, bod 71, kde je citován bod 11 stanoviska generálního advokáta M. Poiaresse Madura ve věci Coleman, C-303/06, EU:C:2008:61. Rovněž viz bod 9 odůvodnění směrnice 2000/78.

II. Právní rámec

A. Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

5. Článek 9 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „EÚLP“) stanoví:

„1. Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání; toto právo zahrnuje svobodu změnit své náboženské vyznání nebo přesvědčení, jakož i svobodu projevovat své náboženské vyznání nebo přesvědčení sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, bohoslužbou, vyučováním, prováděním náboženských úkonů a zachováváním obřadů.

2. Svoboda projevovat náboženské vyznání a přesvědčení může podléhat jen omezením, která jsou stanovena zákony a která jsou nezbytná v demokratické společnosti v zájmu veřejné bezpečnosti, ochrany veřejného pořádku, zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.“

B. Smlouva o Evropské unii

6. Článek 4 odst. 2 SEU stanoví:

„Unie ctí rovnost členských států před Smlouvami a jejich národní identitu, která spočívá v jejich základních politických a ústavních systémech, včetně místní a regionální samosprávy. Respektuje základní funkce státu, zejména ty, které souvisejí se zajištěním územní celistvosti, udržením veřejného pořádku a ochranou národní bezpečnosti. Zejména národní bezpečnost zůstává výhradní odpovědností každého členského státu.“

C. Smlouva o fungování Evropské unie

7. Článek 10 SFEU stanoví:

„Při vymezování a provádění svých politik a činností se Unie zaměřuje na boj proti jakékoliv diskriminaci na základě pohlaví, rasy nebo etnického původu, náboženského vyznání nebo přesvědčení, zdravotního postižení, věku nebo sexuální orientace.“

8. Článek 17 SFEU stanoví:

„1. Unie uznává postavení, které podle vnitrostátního práva mají církve a náboženská sdružení či společenství v členských státech, a nedotýká se jej.

2. Unie stejným způsobem uznává postavení, které podle vnitrostátního práva mají nekonfesní organizace.

3. Unie udržuje otevřený, transparentní a pravidelný dialog s těmito církvemi a organizacemi, přičemž uznává jejich identitu a jejich osobitý přínos.“

D. Listina základních práv Evropské unie

9. Článek 10 Listiny je nadepsán „Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání“. Článek 10 odst. 1 stanoví:

„1. Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Toto právo zahrnuje svobodu změnit své náboženské vyznání nebo přesvědčení, jakož i svobodu projevovat své náboženské vyznání nebo přesvědčení sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, bohoslužbou, vyučováním, prováděním úkonů a zachováváním obřadů.“

10. Článek 22 Listiny je nadepsán „Kulturní, náboženská a jazyková rozmanitost“ a stanoví:

„Unie respektuje kulturní, náboženskou a jazykovou rozmanitost.“

11. Článek 52 odst. 3 Listiny stanoví:

„Pokud tato listina obsahuje práva odpovídající právům zaručeným Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod, jsou smysl a rozsah těchto práv stejné jako ty, které jim přikládá uvedená úmluva. Toto ustanovení nebrání tomu, aby právo Unie poskytovalo širší ochranu.“

12. Článek 53 Listiny, nadepsaný „Úroveň ochrany“, stanoví:

„Žádné ustanovení této listiny nesmí být vykládáno jako omezení nebo narušení lidských práv a základních svobod, které v oblasti své působnosti uznávají právo Unie [... a] Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, a ústavy členských států.“

E. Směrnice 2000/78

13. V bodě 24 odůvodnění směrnice 2000/78 je uvedeno:

„Evropská unie v prohlášení č. 11 o postavení církví a nekonfesních organizací, připojeném[m] k závěrečnému aktu Amsterodamské smlouvy, výslovně uznává, že uznává a neovlivňuje postavení církví a náboženských sdružení či společenství v členských státech podle vnitrostátního právního řádu a že stejným způsobem uznává postavení ideových a nekonfesních organizací. S ohledem na to si členské státy mohou podržet nebo stanovit specifická ustanovení o hlavních, oprávněných a odůvodněných požadavcích povolání, které lze vyžadovat pro vykonávání určité pracovní činnosti v nich.“

14. Článek 1 směrnice 2000/78, nadepsaný „Účel“, stanoví:

„Účelem této směrnice je stanovit obecný rámec pro boj s diskriminací na základě náboženského vyznání či víry, zdravotního postižení, věku nebo sexuální orientace v zaměstnání a povolání, s cílem zavést v členských státech zásadu rovného zacházení.“

15. Článek 2 směrnice 2000/78 je nadepsán „Pojem diskriminace“. Článek 2 odst. 1 stanoví:

„Pro účely této směrnice se ‚zásadou rovného zacházení‘ rozumí neexistence jakékoli přímé nebo nepřímé diskriminace na jakémkoli základě uvedeném v článku 1.“

16. Článek 2 odst. 2 písm. a) stanoví:

„Pro účely odstavce 1 se

- a) „přímou diskriminací“ rozumí, pokud se s jednou osobou zachází méně příznivě, než se zachází nebo zacházelo nebo by se zacházelo s jinou osobou ve srovnatelné situaci na základě jednoho z důvodů uvedených v článku 1;“

17. Článek 4 směrnice 2000/78 je nadepsán „Profesní požadavky“. Článek 4 odst. 2 první pododstavec směrnice 2000/78 stanoví:

„2. Členské státy mohou zachovat vnitrostátní právní předpisy platné ke dni přijetí této směrnice nebo převzít v budoucích právních předpisech vnitrostátní zvyklosti existující ke dni přijetí této směrnice, na základě kterých nepředstavuje v případě pracovních činností vykonávaných v církvích a jiných veřejných nebo soukromých organizacích, jejichž etika je založena na náboženském vyznání nebo víře, rozdíl v zacházení na základě náboženského vyznání či víry určité osoby diskriminací, pokud z povahy dotyčných pracovních činností nebo z podmínek jejího výkonu vyplývá, že náboženské vyznání nebo víra osoby představuje podstatný, legitimní a odůvodněný profesní požadavek se zřetelem k etice organizace. Tento rozdíl v zacházení se uplatňuje s přihlédnutím k ústavním ustanovením a zásadám členských států, jakož i k obecným zásadám právních předpisů Společenství, a neospravedlňuje diskriminaci na jiném základě.“

F. Německé právo

18. Článek 4 odst. 1 a 2 Grundgesetz (základní zákon Spolkové republiky Německo, dále jen „GG“) stanoví:

„1. Svoboda víry, svědomí a svoboda náboženského a světonázorového vyznání jsou nedotknutelné.

2. Zaručuje se nerušený výkon náboženského vyznání.“

19. Článek 140 GG stanoví, že články 136 až 139 a článek 141 Verfassung des Deutschen Reiches (Ústava Německé říše, dále jen „WRV“) tvoří nedílnou součást základního zákona. Nejdůležitější ustanovení článku 137 WRV zní takto:

„1. Neexistuje žádná státní církev.

2. Svoboda utváření náboženských spolků je zaručena. [...]

3. Náboženské spolky upravují a spravují své záležitosti samostatně v rámci všeobecně závazných právních předpisů. Osoby jsou do funkcí jmenovány bez zásahů státních či samosprávných orgánů.

[...]

7. Sdružení, jejichž účelem je podporovat filozofické přesvědčení ve společnosti, mají stejné postavení jako náboženské spolky.

[...]“

20. Ustanovení § 1 Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz (všeobecný zákon o rovném zacházení; dále jen „AGG“) stanoví:

„Účelem tohoto zákona je předejít veškeré diskriminaci či odstranit veškerou diskriminaci na základě rasy, etnického původu, pohlaví, vyznání či přesvědčení, postižení, věku nebo sexuální orientace.“

21. Ustanovení § 7 odst. 1 AGG stanoví:

„Pracovníci nesmí být vystaveni diskriminaci na základě kteréhokoli z důvodů uvedených v § 1. Tento zákaz platí stejně, dopustí-li se diskriminující osoba jen jedné z forem diskriminace uvedených v § 1.“⁹

22. Ustanovení § 9 odst. 1 AGG stanoví:

„Aniž by byla dotčena ustanovení odstavce 8 [tohoto paragrafu], rozdílné zacházení na základě vyznání či víry je rovněž přípustné v případě zaměstnání ze strany náboženských spolků a institucí s nimi spřízněných, bez ohledu na jejich formu, či sdružení, jejichž účelem je podporovat vyznání nebo víru ve společnosti, přičemž vyznání či víra představují s ohledem na vlastní vnímání zaměstnavatele odůvodněný profesní požadavek, a to vzhledem k právu zaměstnavatele na autonomii či z důvodu povahy jeho činnosti.“

III. Skutkový základ sporu v původním řízení a předběžné otázky

23. Inzerát dotčený v původním řízení byl formulován takto:

„Předpokládáme členství v evangelické církvi nebo církvi náležející do Arbeitsgemeinschaft Christlicher Kirchen in Deutschland (pracovní společenství křesťanských církví v Německu) a ztotožnění se s diakonickým pověřením. Uveďte prosím svou církevní příslušnost v životopise.“

24. Mezi úkoly uvedené v témže inzerátu patřilo osobní zastupování německé diakonie v rámci daného projektu navenek vůči politikům, veřejnosti a organizacím na ochranu lidských práv a spolupráce s příslušnými orgány. Součástí zmíněné práce bylo také zajišťování informací pro německou diakonii a koordinace procesu utváření názorů v rámci dané organizace.

25. Jak je uvedeno výše, žalobkyně, která nepatří k žádné náboženské společnosti, se o nabízenou pozici neúspěšně ucházela. Zaměstnán byl nakonec uchazeč, který ke své církevní příslušnosti uvedl, že je „evangelickým křesťanem socializovaným v berlínské zemské církvi“.

26. Žalobkyně podala u Arbeitsgericht Berlin (pracovní soud, Berlín) žalobu na zaplacení odškodnění ve výši minimálně 9 788,65 eura. Arbeitsgericht (pracovní soud) rozhodl, že došlo k diskriminaci žalobkyně, ale přiznal jí odškodnění jen ve výši 1 957,73 eura. Věc byla postoupena na základě opravných prostředků Landesarbeitsgericht Berlin-Brandenburg (Zemský pracovní soud Berlin-Brandenburg) a poté Bundesarbeitsgericht (Spolkový pracovní soud).

27. Vzhledem k tomu, že si uvedený soud není jist správným výkladem unijního práva za skutkových okolností projednávané věci, položil Soudnímu dvoru podle článku 267 SFEU následující předběžné otázky.

„1) Má se čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78/ES vykládat tak, že takový zaměstnavatel, jako je žalovaný v projednávané věci, případně církev jeho jménem, může sám závazně stanovit, zda určité náboženské vyznání uchazeče o pracovní místo představuje dle povahy dotyčné pracovní činnosti nebo podmínek jejího výkonu podstatný, legitimní a odůvodněný profesní požadavek se zřetelem k etice organizace?

⁹ – Ustanovení § 6 odst. 1 druhá věta AGG mimo jiné stanoví, že kandidáti do funkcí se považují za pracovníky pro účely § 7 AGG.

2) V případě záporné odpovědi na první otázku:

Musí takové ustanovení vnitrostátního práva, jako v projednávané věci § 9 odst. 1 první alternativa Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz (zákon o rovném zacházení), dle kterého je rozdílné zacházení na základě vyznání při zaměstnávání prostřednictvím církevních společenství a jím podřízených institucí přípustné i tehdy, když určité vyznání představuje odůvodněný profesní požadavek s ohledem na právo církevního společenství na sebeurčení při dodržení nezávislosti církví, zůstat v takové věci, jako je projednávaná věc, nepoužito?

3) Dále v případě záporné odpovědi na první otázku:

Jaké požadavky mají být kladeny na povahu pracovní činnosti nebo podmínky jejího výkonu podle čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78/ES jako podstatné, legitimní a odůvodněné profesní požadavky se zřetelem k etice organizace?“

28. Písemná vyjádření předložili Soudnímu dvoru žalobkyně, žalovaný, německá a irská vláda a Evropská komise. Všechny uvedené zúčastněné subjekty kromě Irska se zúčastnily jednání, které se konalo dne 18. července 2017.

IV. Předkládací rozhodnutí

29. V původním řízení nebylo zpochybněno, že Německo provedlo prostřednictvím relevantních ustanovení AGG volbu uvedenou v čl. 4 odst. 2 prvním pododstavci směrnice 2000/78, „zachovat vnitrostátní právní předpisy platné ke dni přijetí [...] směrnice“ 2000/78 nebo „převzít v budoucích právních předpisech vnitrostátní zvyklosti existující ke dni přijetí [téže] směrnice“, pokud jde o „podstatný, legitimní a odůvodněný profesní požadavek“¹⁰. Podle předkládacího rozhodnutí žalobkyně tvrdí, že je neslučitelné se zákazem diskriminace podle § 7 odst. 1 AGG, přinejmenším při unijně-konformním výkladu, je-li při přijímacím řízení zohledněno vyznání, přičemž z dotčeného inzerátu vyplývá, že právě k tomu došlo. Ustanovení § 9 odst. 1 AGG nemůže odůvodňovat diskriminaci, ke které došlo. Bylo rovněž zřejmé, že žalovaný neuplatňuje podmínku církevní příslušnosti důsledně pro všechna vypisovaná pracovní místa a že inzerované pracovní místo bylo, mimo jiné, financováno z dotací necírkevních třetích osob vztahujících se k projektu.

30. Žalovaný považuje rozdílné zacházení z důvodu vyznání dotčené v projednávané věci za odůvodněné podle § 9 odst. 1 AGG. Podle úpravy německé evangelické církve je příslušnost ke křesťanské církvi nezbytným předpokladem pro vznik pracovního poměru. Právo uplatňovat takový předpoklad patří k církevním právům na sebeurčení ústavně chráněným v Německu a je projevem článku 140 GG ve spojení s čl. 137 odst. 3 WRV. Toto je, především s ohledem na článek 17 SFEU, slučitelné s unijním právem. Dále představuje církevní příslušnost vzhledem k církevní nezávislosti žalované organizace profesní požadavek, který vyplývá z povahy dotčené činnosti.

31. Pokud jde o první otázku, v předkládacím rozhodnutí je uvedeno, že podle výslovné vůle německého zákonodárce má být čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 proveden takovým způsobem, aby byly zachovány již platné právní předpisy a zvyklosti; vnitrostátní zákonodárce takto rozhodl s ohledem na judikaturu Bundesverfassungsgericht (Spolkový ústavní soud) a výslovně zmínil článek 140 GG ve spojení s čl. 137 odst. 3 WRV, co se týče „privilegia sebeurčení“. Podle německého práva je tak soudní přezkum podle čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 omezen na přezkum věrohodnosti, a to na základě kritéria církevní nezávislosti definovaného vírou. Vnitrostátní předkládající soud se však táže, zda je takový výklad § 9 odst. 1 AGG slučitelný s unijním právem.

10 – Ačkoli dnem zveřejnění AGG je 14. srpen 2006 (viz BGBI, I, s. 1897) a dnem vstupu směrnice 2000/78 v platnost je 2. prosinec 2000, podle německého vládního návrhu na přijetí AGG odráží vnitrostátní praxi existující ke dni vstupu směrnice 2000/78 v platnost. Viz Deutscher Bundestag, Drucksache 16/1780, 8. června 2006, s. 35.

32. Pokud jde o druhou otázku, předkládající soud uvádí, že podle ustálené judikatury Soudního dvora je nutné zohlednit, zda zákaz diskriminace na základě náboženského vyznání je subjektivním právem, s ohledem na nějž je nutné vyloučit použití vnitrostátních ustanovení, která nejsou v souladu s unijním právem, a to i ve sporech mezi dvěma jednotlivci¹¹. Dosud však nebylo rozhodnuto, zda se výše uvedené použije i tehdy, když se zaměstnavatel dovolává takového ustanovení primárního unijního práva, jako je článek 17 SFEU, s cílem odůvodnit znevýhodnění vycházející z náboženského vyznání.

33. Pokud jde o třetí otázku, její podstatou je možná souvislost mezi kritérii vycházejícími z judikatury Evropského soudu pro lidská práva, pokud jde o spory o loajalitu ohledně přesvědčení v pracovněprávních vztazích, a výkladem čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78. Mezi uvedená kritéria patří zejména druh dotčené pozice¹², blízkost dotčené činnosti ke kazatelskému poslání¹³ a ochrana práv jiných subjektů, například zájem katolické univerzity na tom, aby její výuka byla ovlivňována katolickou vírou¹⁴. Evropský soud pro lidská práva navíc vyvažuje navzájem protichůdná práva a zájmy¹⁵.

V. Posouzení

A. Přehled

34. Ve své analýze se zaměřím nejprve na tři dílčí otázky.

35. Zprvce posoudím, zda je k zodpovězení předběžných otázek v projednávané věci nutné určit, jestli žalovaný vyvíjel „hospodářskou činnost“, když nabízel příslušníkům některých křesťanských církví práci spočívající v sestavení zprávy o rasové diskriminaci a její profesní reprezentaci a nakonec takovou osobu skutečně vybral.

36. Zadruhé upřesním, v jakém smyslu a z jakého důvodu mají čl. 52 odst. 3 a článek 53 Listiny zásadní význam pro řešení právních problémů vznikajících v původním řízení. Článek 52 odst. 3 Listiny stanoví, že pokud Listina obsahuje práva odpovídající právům zaručeným EÚLP, jsou smysl a rozsah těchto práv stejné jako ty, které jim příkládá uvedená úmluva. Článek 52 odst. 3 následně doplňuje, že zmíněné ustanovení „nebrání tomu, aby právo Unie poskytovalo širší ochranu“. Část článku 53, která je především relevantní, se týká pasáže, podle níž žádné ustanovení „této listiny nesmí být vykládáno jako omezení nebo narušení lidských práv a základních svobod, které v oblasti své působnosti uznávají právo Unie [...] a ústavy členských států“, jak ji vyložil Soudní dvůr v rozsudku Melloni¹⁶.

37. Zatřetí se zaměřím na rozpory v materiálech, které byly předloženy Soudnímu dvoru ohledně přesného obsahu německého práva, jak vyplývá z judikatury Bundesverfassungsgericht (Spolkový ústavní soud), pokud jde o omezení soudního přezkumu náboženských organizací, jež se dovolávají církevního privilegia sebeurčení v rámci pracovního práva.

11 – Viz rozsudky ze dne 19. dubna 2016, DI, C-441/14, EU:C:2016:278, bod 36 a citovaná judikatura, a ze dne 19. ledna 2010, Küçükdeveci, C-555/07, EU:C:2010:21, bod 51.

12 – Rozsudky ESLP ze dne 12. června 2014, Fernández Martínez v. Španělsko, CE:ECHR:2014:0612JUD005603007, bod 131; ze dne 23. září 2010, Obst v. Německo, CE:ECHR:2010:0923JUD000042503, body 48 až 51, a ze dne 23. září 2010, Schüth v. Německo, CE:ECHR:2010:0923JUD000162003, bod 69.

13 – Rozsudek ESLP ze dne 23. září 2010, Schüth v. Německo, CE:ECHR:2010:0923JUD000162003, bod 69. Pokud jde o důvěryhodnost církve na veřejnosti a ve vztahu k vlastní klientele, viz rozsudek ESLP ze dne 3. února 2011, Siebenhaar v. Německo, CE:ECHR:2011:0203JUD001813602, bod 46, ohledně otázky, zda se jedná o důležitou pozici, a rozsudek ESLP ze dne 23. září 2010, Obst v. Německo, CE:ECHR:2010:0923JUD000042503, bod 51.

14 – Rozsudek ESLP ze dne 20. října 2009, Lombardi Vallauri v. Itálie, CE:ECHR:2009:1020JUD003912805, bod 41.

15 – Rozsudek ESLP ze dne 23. září 2010, Schüth v. Německo, CE:ECHR:2010:0923JUD000162003, bod 69.

16 – Rozsudek ze dne 26. února 2013, C-399/11, EU:C:2013:107, bod 59. Rovněž viz stanovisko generálního advokáta Y. Bota ve věci M. A.S. a M. B., C-42/17, EU:C:2017:564, bod 157 a 158 (věc je dosud projednávána Soudním dvorem).

38. Následně zformuluji odpovědi na položené otázky. Nejprve zodpovím první a třetí otázku, neboť obě ve své podstatě vyžadují výklad čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 ve světle primárního unijního práva, včetně článku 17 SFEU, a relevantní judikatury Soudního dvora a Evropského soudu pro lidská práva.

39. V rámci odpovědi na první otázku zvážím, zda odkaz v článku 17 SFEU na „postavení“ náboženských organizací podle vnitrostátního práva členského státu, ve spojení se zmínkou o ústavních ustanoveních a zásadách členského státu v čl. 4 odst. 2 prvním pododstavci směrnice 2000/78¹⁷, lze považovat za zpětný a další odkaz na vnitrostátní právo členských států, a v původním řízení na Německo, pokud jde o rozsah a intenzitu soudního přezkumu, jestliže zaměstnanec či uchazeč o zaměstnání¹⁸ napadne odůvodnění nerovného zacházení ze strany náboženské organizace na základě náboženského vyznání nebo víry v pracovníprávních vztazích ustanovením čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78.

40. Na základě analýzy provedené v souvislosti s první otázkou určím, jaké „požadavky“ zmíněné ve třetí otázce (které pro účely své analýzy označuji raději za relevantní „faktory“), představují s ohledem na povahu činností, či případně podmínek jejich výkonu, podstatné, legitimní a odůvodněné profesní požadavky se zřetelem k etice organizace, a to v souladu s čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78.

41. Druhá otázka, již se budu zabývat nakonec, se týká důsledků, které by nastaly z hlediska prostředků nápravy, pokud by uplatňovaný výklad ustanovení unijního práva relevantních pro řešení předmětného sporu byl neslučitelný se zněním relevantních ustanovení německého práva, a to do takové míry, že by nebyl možný unijně-konformní výklad posledně jmenovaných ustanovení.

42. Zmíněný problém vyvstává, protože základní právo nebýt diskriminován na základě víry vyplývající z unijního práva je konkrétně vyjádřeno ve směrnici Evropské unie¹⁹, přičemž původní řízení se týká horizontální situace, kdy se takové směrnice dovolávají obě strany sporu vůči své protistraně, kde žalobkyní je jednotlivce a žalovaným soukromoprávní sdružení²⁰. Žalobkyně se proti žalovanému dovolává článků 1 a 2 směrnice 2000/78, zatímco žalovaný se dovolává proti žalobkyni čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78. Podle ustálené judikatury Soudního dvora však směrnice sama o sobě nemůže zakládat jednotlivci povinnosti, a není tudíž možno se jí jako takové vůči němu dovolávat²¹.

17 – Jelikož se původní řízení týká náboženského vyznání žalobkyně a nikoli jejího jednání, požadavek na to, aby „jednal[a] v dobré víře a s věrností etice dané organizace“ (kurzivou zvýraznil autor stanoviska), stanovený v čl. 4 odst. 2 druhém pododstavci směrnice 2000/78, není v původním řízení relevantní.

18 – Článek 3 směrnice 2000/78 mimo jiné zahrnuje jak zaměstnávání [čl. 3 odst. 1 písm. a)], tak i propouštění [čl. 3 odst. 1 písm. c)].

19 – Rozsudek ze dne 19. dubna 2016, DI, C-441/14, EU:C:2016:278, bod 35. Vzhledem k tomu, že pravidla o prosazování směrnic ve vnitrostátním právu členského státu jsou bez významu, pokud je horizontálně uplatňované základní právo zakotveno v nějakém článku Smlouvy, je zde právní situace jednodušší. Například viz rozsudky ze dne 12. prosince 1974, Walrave a Koch, 36/74, EU:C:1974:140; ze dne 15. června 1978, Defrenne, 149/77, EU:C:1978:130, a ze dne 6. června 2000, Angonese, C-281/98, EU:C:2000:296. Obecně viz Tridimas, T., „Horizontal effect of general principles: bold rulings and fine distinctions“ in Bernitz, U., Groussot, X., a Schulyok, F. *General Principles of EU Law and European Private Law*, Walters Kluwer, 2013, s. 213.

20 – Nic v tomto případě nenaznačuje, že by žalovaná byla německou vládou požádána o provedení úkolu ve veřejné službě a že by jí za tím účelem byla touto vládou poskytnuta zvláštní pravomoc nebo, že by žalobkyně byla právnickou osobou řídící se veřejným právem, v kterémžto případě by byla „srovnatelná se státem“ a podléhala by zásadě přímého účinku s ohledem na směrnici 2000/78. Viz rozsudek ze dne 10. října 2017, Farrell, C-413/15, EU:C:2017:745, bod 34.

21 – Viz nejnověji rozsudek Farrell, C-413/15, EU:C:2017:745, bod 31 a citovaná judikatura. Viz rovněž zejména rozsudky ze dne 24. ledna 2012, Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, bod 37; ze dne 15. ledna 2014, Association de médiation sociale, C-176/12, EU:C:2014:2, bod 36; ze dne 19. ledna 2010, Küçükdeveci, C-555/07, EU:C:2010:21, bod 46, a ze dne 5. října 2004, Pfeiffer a další, C-397/01 až C-403/01, EU:C:2004:584, bod 108.

43. Povinnost soudů členských států vykládat vnitrostátní právo členského státu způsobem slučitelným s unijním právem má i další meze. Povinnost vnitrostátního soudu přihlížet k unijnímu právu, pokud vykládá a aplikuje relevantní pravidla vnitrostátního práva, je omezena obecnými právními zásadami a nemůže sloužit jako základ pro výklad vnitrostátního práva *contra legem*²².

44. Toto vyjádření klasického zákazu horizontálního přímého účinku směrnic tak koliduje s jiným pravidlem odvozeným v judikatuře Soudního dvora. Ačkoli tedy základní právo nebýt diskriminován na základě věku našlo své konkrétní vyjádření ve směrnici Evropské unie, je nicméně horizontálně přímo účinné v tom smyslu, musí zůstat nepoužita *všechna* vnitrostátní ustanovení, která jsou s ním neslučitelná, včetně těch, která jsou *contra legem*, a to i ve sporech mezi dvěma jednotlivci²³.

45. Svou druhou otázkou se tedy vnitrostátní předkládající soud táže, zda zákaz diskriminace na základě vyznání a víry patří do stejné kategorie práv jako zákaz diskriminace na základě věku, a zda je tedy předkládající soud povinen nepoužít *všechna* vnitrostátní ustanovení, která jsou neslučitelná s právem EU (konkrétně článkem 4 odst. 2 směrnice 2000/78), nehledě na horizontální povahu sporu, který projednává²⁴. Dále je z předkládacího rozhodnutí – i když možná ne ze samotného znění druhé otázky – patrné, že vnitrostátní předkládající soud žádá rovněž o vodítko k tomu, zda je pro řešení uvedeného problému jakkoli relevantní článek 17 SFEU.

B. Úvodní poznámky

1. Činnost náboženských organizací a oblast působnosti unijního práva

46. Náboženské vyznání nenašlo žádnou zmínku ve smlouvách zakládajících Evropské hospodářské společenství, Evropské společenství uhlí a oceli a Evropské společenství pro atomovou energii. Kromě toho, vzhledem k – z nynějšího pohledu – skromným cílům sledovaným Římskou smlouvou, jejímž účelem bylo v zásadě dosažení hospodářské integrace²⁵, byly okolnosti, za kterých účast na společenství založeném na náboženském vyznání nebo jiné formě filozofického přesvědčení spadá do oblasti působnosti práva Společenství, vymezeny v rané judikatuře Soudního dvora pouze na hospodářském základě.

47. Ve svém rozsudku Steymann z roku 1988 Soudní dvůr rozhodl, že do oblasti působnosti práva Společenství spadá účast na společenství založeném na náboženském vyznání nebo jiné formě filozofického přesvědčení do té míry, v jaké lze takovou účast „považovat za hospodářskou činnost ve smyslu článku 2 Smlouvy“²⁶, a generální advokát G. Slynn ve svém stanovisku vydaném ve stejném

22 – Rozsudek ze dne 19. dubna 2016, DI, C-441/14, EU:C:2016:278, bod 32 a citovaná judikatura. Srovnej stanovisko generální advokátky E. Sharpston ve věci Farrell, C-413/15, EU:C:2017:492, bod 150, kde generální advokátka vyzývá Soudní dvůr, aby se znovu kriticky zabýval důvody pro odmítnutí horizontálního přímého účinku směrnic uvedenými v rozsudku ze dne 14. července 1994, Faccini Dori, C-91/92, EU:C:1994:292.

23 – K zevrubnému rozboru mezi horizontálních účinků směrnic, viz stanovisko generálního advokáta Y. Bota ve věci DI, C-441/14, EU:C:2015:776.

24 – V bodě 62 svého stanoviska ve věci Bougnaoui a ADDH, C-188/15, EU:C:2016:553, generální advokátka E. Sharpston uvedla, že zásada zákazu diskriminace na základě vyznání, stejně jako zásada zákazu diskriminace na základě věku, je považována za obecnou zásadu práva, která byla konkretizována směrnicí 2000/78. V bodech 144 až 146 svého stanoviska ve věci CHEZ Razpredelenie Bulgaria, C-83/14, EU:C:2015:170, argumentuje generální advokátka J. Kokott tím, že stejné postavení, přinejmenším v právních vztazích, které se „vyznačují strukturální nerovnováhou jejich účastníků“, má také zásada zákazu diskriminace na základě rasy a etnického původu, která je konkretizována ve směrnici Rady 2000/43/ES ze dne 29. června 2000, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ (Úř. věst. 2000, L 180, s. 22; Zvl. vyd. 20/01, s. 23).

25 – Viz článek 2 Smlouvy o EHS. Uvedené ustanovení se později stalo článkem 2 ES a je třeba jej tedy srovnávat s výčtem pravomocí, který je nyní obsažen v článku 3 SEU, jenž se „zaměřuje mnohem více než Smlouva o ES na jiné než hospodářské cíle“. Viz Lenaerts, K., a Van Nuffel, P., *European Union Law*, Sweet & Maxwell, 2011, s. 107.

26 – Rozsudek ze dne 5. října 1988, Steymann, 196/87, EU:C:1988:475, bod 9. Rovněž viz rozsudek ze dne 23. října 1986, Van Roosmalen, 300/84, EU:C:1986:402.

roce ve věci Humbel a Edel konstatoval, že řeholní instituce „zaměstnávají lidi a platí za teplo a světlo“ a mohou rovněž „účtovat poplatky za některé služby“. Zároveň však generální advokát G. Slyngh podtrhl, že „skutečným kritériem je to, zda jsou takové služby poskytovány v rámci hospodářské činnosti“²⁷.

48. Podmíněnost pravomocí Evropské unie hospodářskou integrací však ustoupila při následných změnách Smluv do pozadí²⁸ a otázka, zda náboženská organizace vykonává „hospodářskou činnost“ či nikoli, tak již není vždy z hlediska použití dotčených hmotněprávních ustanovení unijního práva rozhodující. Takové organizace například vystoupily proti omezením volného pohybu dotýkajícím se jejich zájmů, jež členské státy chtěly odůvodnit zachováním veřejného pořádku²⁹, což je aktivita, která rozhodně může zahrnovat aspekty „morální a filozofické povahy“³⁰. Podle stávajícího ústavněprávního rámce Evropské unie se mohou náboženské organizace³¹ i jednotlivci³² nyní dovolávat ochrany vyplývající z článku 10 Listiny a namítat tak existenci svého práva na svobodu vyznání ve vztahu k aktům orgánů, institucí a jiných subjektů Evropské unie³³ a aktům členských států, pokud uplatňují unijní právo³⁴, a to bez ohledu na to, zda dotčená ustanovení směřují k úpravě hospodářské činnosti či nikoli. Totéž platí i pro takové spory horizontální povahy, jako je spor, který vznikl v původním řízení, jejichž předmětem je výklad práva členského státu v souladu se směrnicí, a to v rozsahu, v němž je takový výklad možný³⁵.

49. Nehledě tedy na argumenty přednesené na jednání zástupcem Komise, mám za to, že pro účely otázek položených v projednávané věci je nepodstatné, zda žalovaný vykonával hospodářskou činnost, když zveřejnil inzerát na pracovní pozici související s vypracováním zprávy o rasové diskriminaci, jenž byl určen pouze možným uchazečům spadajícím do vymezené kategorie křesťanské víry, a vybral úspěšného uchazeče z jedné z těchto kategorií.

50. Postup navržený Komisí by totiž mohl vést k nevhodnému omezení věcné působnosti článku 17 SFEU v tom smyslu, že by postavení církví a náboženských sdružení či společenství a ideových a nekonfesních organizací bylo uznáno jen tehdy, pokud vykonávají hospodářskou činnost. Mohl by rovněž ještě více omezit věcnou působnost unijního práva, pokud jde o takové organizace, způsobem, který je neslučitelný s moderním paradigmatickým pravomocí Evropské unie stanovených v Smlouvách o EU a FEU.

27 – Humbel a Edel, 263/86, EU:C:1988:151, bod 5379. Stejně úvahy platí i pro účast ve sportu a s ohledem na vzdělávací zařízení. Viz nedávné stanovisko generální advokátky J. Kokott ve věci Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania, C-74/16, EU:C:2017:135, bod 32 a citovaná judikatura.

28 – K přehledu této problematiky, například viz Konstadinides, T, *Division of Powers in European Union Law*, Wolters Kluwer, 2009, zejména kapitola 1, s. 12. Lenaerts a van Nuffel, op. cit., s. 106 až 111.

29 – Například rozsudek ze dne 14. března 2000, Église de scientologie, C-54/99, EU:C:2000:124. Ke kritice neexistence rozboru svobody vyznání v uvedené věci, viz McCrea, op. cit., s. 188 až 190. Rovněž viz rozsudek ze dne 4. prosince 1974, Van Duyn, 41/74, EU:C:1974:133.

30 – Stanovisko generálního advokáta Van Gervena ve věci Society for the Protection of Unborn Children Ireland, C-159/90, EU:C:1991:249, bod 26. Například rozsudek ze dne 24. března 1994, Schindler, C-275/92, EU:C:1994:119, bod 60.

31 – Věc Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen a další, C-426/16 (dosud projednávaná Soudním dvorem).

32 – Rozsudky ze dne 14. března 2017, Bougnaoui a ADDH, C-188/15, EU:C:2017:204, a G4S Secure Solutions, C-157/15, EU:C:2017:203. Dále viz věc C-68/17, IR (dosud projednávaná Soudním dvorem).

33 – Například rozsudek ze dne 27. října 1976, Prais v. Rada, 130/75, EU:C:1976:142.

34 – Rozsudky ze dne 26. února 2013, Åkerberg Fransson, C-617/10, EU:C:2013:105; ze dne 16. května 2017, Berlioz Investment Fund, C-682/15, EU:C:2017:373, bod 50.

35 – Jak Soudní dvůr určil v rozsudku ze dne 13. listopadu 1990, Marleasing, C-106/89, EU:C:1990:395. Viz body 42 až 44 tohoto stanoviska.

51. Měla by být například náboženská organizace, která staví rozsáhlý objekt pro konání bohoslužeb, osvobozena od požadavků směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/92/EU ze dne 13. prosince 2011 o posuzování vlivů některých veřejných a soukromých záměrů na životní prostředí³⁶ jednoduše proto, že dané zařízení nebude sloužit žádnému komerčnímu účelu a bude používáno výlučně k bohoslužbám, a nelze tedy mít za to, že dotčená náboženská organizace vykonává hospodářskou činnost? Na takovou otázku je třeba nutně odpovědět záporně³⁷.

2. Pravidla použití Listiny a původní řízení

52. Listinu je třeba v původním řízení použít podle následujících pravidel.

53. Zprvce podle ustálené judikatury Soudního dvora musí být normy unijního sekundárního práva vykládány a uplatňovány v souladu se základními právy³⁸. Soudní dvůr rovněž uvedl, že „právo zaručené v [čl. 10 odst. 1 Listiny] odpovídá právu zaručenému v článku 9 EÚLP a v souladu s čl. 52 odst. 3 Listiny má stejný smysl a rozsah“³⁹. Článek 52 odst. 3 Listiny má zajistit nezbytný soulad mezi právy obsaženými v Listině a odpovídajícími právy zaručenými EÚLP, aniž by byla narušena autonomie unijního práva a Soudního dvora Evropské unie⁴⁰. Právo takových náboženských společností, jako je žalovaný, na nezávislou existenci je zaručeno jako „minimální úroveň ochrany“⁴¹ podle judikatury Evropského soudu pro lidská práva. Toto *forum externum* svobody náboženského vyznání je nutně zohlednit při výkladu čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 a článku 17 SFEU.

54. Zadruhé, jelikož současně článek 9 EÚLP zaručuje *forum internum* svobody náboženského vyznání a přesvědčení⁴², včetně svobody být bez vyznání⁴³, je třeba při výkladu článků 1 a 2 směrnice 2000/78 řádně zohlednit také judikaturu Evropského soudu pro lidská práva, která se týká této části článku 9 EÚLP, a to z hlediska otázky, zda podle unijního práva byla žalobkyně vystavena protiprávní diskriminaci nebo naopak odůvodněnému nerovnému zacházení⁴⁴. Žalobkyně i žalovaný mají samozřejmě právo na účinnou právní ochranu při výkonu svých práv podle článku 47 Listiny⁴⁵.

36 – Úř. věst. 2012, L 26, s. 1.

37 – Zde lze problém posuzovaný Soudním dvorem v jeho rozsudku ze dne 27. června 2017, *Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania*, C-74/16, EU:C:2017:496, odlišit od předmětu původního řízení. V uvedené věci byla otázka, zda žalující náboženská organizace vykonává „hospodářskou činnost“ či nikoli, zásadní pro určení, zda osvobození od daně, které požaduje od španělské vlády, představuje státní podporu ve smyslu čl. 107 odst. 1 SFEU, a to na základě judikatury Soudního dvora v této oblasti hmotného práva. Viz stanovisko generální advokátky J. Kokott ve věci *Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania*, C-74/16, EU:C:2017:135, body 36 až 60.

38 – Rozsudek ze dne 10. srpna 2017, *Tupikas*, C-270/17 PPU, EU:C:2017:628, bod 60.

39 – Rozsudky ze dne 14. března 2017, *Boungaoui a ADDH*, C-188/15, EU:C:2017:204, bod 29, a *G4S Secure Solutions*, C-157/15, EU:C:2017:203, bod 27. Rovněž viz vysvětlení k článku 10 Listiny (Úř. věst. 2007, C 303, s. 17).

40 – Rozsudek ze dne 28. července 2016, *JZ*, C-294/16 PPU, EU:C:2016:610, bod 50 a citovaná judikatura. Rovněž viz čl. 6 odst. 1 SEU.

41 – Rozsudek ze dne 15. března 2017, *Al Chodor*, C-528/15, EU:C:2017:213, bod 37.

42 – Rozsudek ze dne 14. března 2017, *G4S Secure Solutions*, C-157/15, EU:C:2017:203, bod 28.

43 – Například viz rozsudek ESLP ze dne 6. dubna 2017, *Klein a další v. Německo*, CE:ECHR:2017:0406JUD001013811, bod 77 a citovaná judikatura. Byla podána žádost o podstoupení této věci Velkému senátu.

44 – Viz stanovisko generální advokátky J. Kokott ve věci *GS4 Secure Solutions*, C-157/15, EU:C:2016:382, bod 25. Evropský soud pro lidská práva při posuzování odůvodněnosti omezení podle čl. 9 odst. 2 EÚLP zvažuje, zda je dotčené opatření „nezbytné v demokratické společnosti“. Přitom určuje, zda jsou důvody uplatňované k odůvodnění rozdílného zacházení na základě vyznání či přesvědčení relevantní a dostatečné a přiměřené legitimnímu cíli, který sledují, přičemž u posledně jmenovaného aspektu je třeba vážit ochranu práv a zájmů jiných oproti napadenému jednání. Viz bod 47 stanoviska generální advokátky E. Sharpston ve věci *Boungaoui a ADDH*, C-188/15, EU:C:2016:553, kde je citován rozsudek ESLP ze dne 15. února 2001, *Dahlab v. Švýcarsko*, CE:ECHR:2001:0215DEC004239398.

45 – Viz rovněž čl. 19 druhý pododstavec SEU. Podle Vysvětlení k Listině základních práv (Úř. věst. 2007, C 303, s. 17) je čl. 47 první pododstavec Listiny založen na článku 13 EÚLP, ačkoli je v unijním právu ochrana širší. Článek 47 druhý pododstavec odpovídá čl. 6 odst. 1 EÚLP. K podrobné a nedávné analýze, viz stanovisko generálního advokáta M. Watheleta ve věci *Berlioz Investment Fund*, C-682/15, EU:C:2017:2, a Prechal, S. „The Court of Justice and effective judicial Protection: What has the Charter Changed?“ in Paulussen, C., Takács, T., Lazic, V. a Van Rompuy, B. (eds), *Fundamental Rights in International and European Law: Public and Private Law Perspective*, Springer, Berlin, 2016, s. 143. Soudní dvůr nedávno potvrdil, že vlastnosti opravných prostředků upravených ve směrnici „musí být definovány v souladu s článkem 47 Listiny“. Viz rozsudek ze dne 27. září 2017, *Pušár*, C-73/16, EU:C:2017:725, bod 60 a citovaná judikatura. Viz rovněž rozsudek ESLP ze dne 20. října 2009, *Lombardi Vallauri v. Itálie*, CE:ECHR:2009:1020JUD003912805, body 66 až 72.

55. To mne přivádí k třetímu bodu, ve kterém je Listina relevantní pro původní řízení. V judikatuře Soudního dvora i Evropského soudu pro lidská práva je zakotveno, že v případě kolize nebo konkurence mezi různými právy je základní funkcí soudů navzájem důkladně vyvažovat všechny dotčené protichůdné zájmy⁴⁶. Stejný postup je nutně třeba použít při řešení sporu v původním řízení, kde nedochází k žádnému přímému střetu mezi jednotlivcem a státem ohledně ochrany základních práv, ale v němž stát naopak je ochráncem kolidujících práv⁴⁷.

56. Článek 4 odst. 2 směrnice 2000/78 tak lze považovat za unijní legislativní vyjádření práva žalovaného na autonomii a sebeurčení, chráněného podle článků 9 a 11 EÚLP, přičemž výraz „se zřetelem k etice organizace“ tvoří základní prvek čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78, který je třeba vykládat ve světle relevantní judikatury Evropského soudu pro lidská práva. Články 1 a 2 směrnice 2000/78 jsou legislativním vyjádřením práva žalobkyně nebýt diskriminován na základě vyznání či víry, chráněného články 9 a 14 EÚLP, kde čl. 2 odst. 5 směrnice 2000/78, a z něj vyplývající oprávnění členských států zachovat opatření nezbytná, mimo jiné, k „ochraně práv a svobod ostatních lidí“, je podkladem pro nezbytné vyvažování protichůdných práv ze strany soudů⁴⁸.

57. Začtvrté základní význam z hlediska přístupu, který je třeba zaujmout k otázkám vyvstávajícím v původním řízení, má také další aspekt čl. 52 odst. 3 Listiny, společně se zněním článku 53 Listiny. Článek 52 odst. 3 totiž dále stanoví, že dané ustanovení „nebrání tomu, aby právo Unie poskytovalo širší ochranu“, zatímco článek 53, nadepsaný „Úroveň ochrany“, stanoví mimo jiné, že žádné ustanovení Listiny „nesmí být vykládáno jako omezení nebo narušení lidských práv a základních svobod, které v oblasti své působnosti uznávají právo Unie [...] a ústavy členských států“⁴⁹.

58. Pokud jde o „širší ochranu“, kterou může Unie poskytovat podle čl. 52 odst. 3 Listiny a jež bude ilustrována v části V (C) níže v rámci v odpovědi na první otázku, je nutné v tomto smyslu řádně zvážit, zda článek 17 SFEU a čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 představují případy, ve kterých se Unie rozhodla poskytnout „širší ochranu“, než která je poskytována podle EÚLP, a to co se týče rozsahu a intenzity soudního přezkumu rozhodnutí, kterými takové náboženské organizace, jako je žalovaný, vykonávají své právo na autonomii a sebeurčení, zatímco třetí otázka vyžaduje rozbor faktorů, ke kterým musí soud přihlédnout při vyvažování práva nebýt diskriminován na základě vyznání či víry, jež chrání články 1 a 2 směrnice 2000/78⁵⁰, oproti právu na sebeurčení a autonomii náboženských organizací, které je uznáno v čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78.

59. Pokud jde o článek 53 Listiny, Soudní dvůr ve věci Melloni rozhodl, že uvedené ustanovení je třeba vykládat v tom smyslu, že standardy ochrany základních práv vyplývajících z ústavního pořádku členského státu nelze použít, pokud by to ohrozilo „přednost, jednotnost a účinnost unijního práva“ na území daného státu⁵¹.

60. Právě to však žalovaný žádá od vnitrostátního předkládajícího soudu, a omezení vyplývající z německého ústavního práva, jak jsou popsána v předkládacím rozhodnutí, pokud jde o intenzitu soudního přezkumu odůvodnění předloženého takovými organizacemi, jako je žalovaný, pro nerovné zacházení na základě vyznání či víry v rámci pracovníprávních vztahů, tak nevyhnutelně omezí také

46 – Analýza zahrnující vyvažování protichůdných práv byla zvláště patrná v rozsudku Soudního dvora ze dne 14. března 2017, G4S Secure Solutions, C-157/15, EU:C:2017:203. Rovněž například viz rozsudek ze dne 14. října 2004, Omega, C-36/02, EU:C:2004:614. Pokud jde o judikaturu Evropského soudu pro lidská práva viz níže body 68 až 75.

47 – Jellinek, G. *System der subjektiven öffentlichen Rechte*, Mohr Siebeck, 1905, s. 125.

48 – Viz v tomto ohledu zejména rozsudek ze dne 13. září 2011, Prigge a další, C-447/09, EU:C:2011:573, body 52 až 64.

49 – Rovněž viz čl. 52 odst. 4 Listiny.

50 – V bodech 60 až 67 svého stanoviska ve věci Bougnaoui a ADDH, C-188/15, EU:C:2016:553, generální advokátka E. Sharpston tvrdí, že svoboda nebýt vystaven přímé diskriminaci na základě vyznání požívá silnější ochrany podle unijního práva než podle EÚLP.

51 – Rozsudek ze dne 26. února 2013, Melloni, C-399/11, EU:C:2013:107, bod 60. Rovněž viz stanovisko generálního advokáta Y. Bota ve věci M. A.S a M. B., C-42/17, EU:C:2017:564, bod 157 (věc je dosud projednávána Soudním dvorem).

dopad zákazu diskriminace na základě víry, zaručeného články 1 a 2 směrnice 2000/78, společně s širokými a jasně stanovenými opravnými prostředky podle směrnice⁵². Je tedy třeba určit, zda je takový režim slučitelný s unijním právem na základě společných účinků článku 17 SFEU a čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78.

3. Soudní přezkum pracovněprávních vztahů a náboženských organizací v Německu

61. Konečně je důležité uvést, že Soudnímu dvoru byla předložena rozporuplná vyjádření ohledně obsahu judikatury Bundesverfassungsgericht (Spolkový ústavní soud) a míry, v jaké omezuje soudní přezkum náboženských organizací jednajících v postavení zaměstnavatele za účelem zachování církevního práva takových organizací na sebeurčení podle článku 137 WRV, a konkrétně čl. 137 odst. 3 věty první WRV.

62. Podle předkládacího rozhodnutí v rámci žaloby na odškodnění opřené o diskriminaci při obsazování pracovního místa / přijímacím řízení znamená tato kontrola věrohodnosti, že kritérium stanovené církví samotnou nepodléhá přezkumu, nýbrž se jednoduše považuje za dané do té míry, v jaké je církevní zaměstnavatel schopen věrohodně doložit, že podmínka přijetí do pracovního poměru spočívající v určitém vyznání je projevem církevní nezávislosti definované vírou.

63. Zástupce Německa však na jednání zdůraznil, že Bundesverfassungsgericht (Spolkový ústavní soud) nevyjmul církevní zaměstnavatele z žádné formy soudního přezkumu a v tomto ohledu zpochybnil analýzu uvedenou v předkládacím rozhodnutí⁵³. Zástupce Německa uvedl, že Spolkový ústavní soud ve skutečnosti dovedl dvoustupňový přezkum takových případů kolize, k jaké dochází v původním řízení⁵⁴.

64. Zástupce Německa uvedl, že východiskem je skutečnost, že církevní zaměstnavatelé mohou sami rozhodnout o tom, u kterých pracovních činností bude přijetí zaměstnance závislé na jeho příslušnosti k danému náboženství, přičemž nejprve je prováděn přezkum věrohodnosti. Německé pracovní soudy se mohou v tomto ohledu zabývat klasifikací provedenou takovým církevním zaměstnavatelem, ale s výjimkou doktrinních otázek, jako je výklad písma svatého. Ve druhém stupni mohou pracovní soudy provést celkové posouzení, při kterém zváží zájmy církve a její svobodu vyznání oproti jakýmkoli protichůdným základním právům zaměstnance⁵⁵.

65. Soudnímu dvoru nepřísluší, aby v rámci řízení o předběžné otázce vykládal relevantní ustanovení vnitrostátního práva členského státu⁵⁶. Soudní dvůr je omezen dělbou pravomocí mezi soudy Společenství a vnitrostátní soudy a musí vzít v úvahu skutkový a legislativní kontext, do něhož jsou předběžné otázky zasazeny, jak vyplývá z předkládacího rozhodnutí⁵⁷. Jakmile Soudní dvůr poskytne

52 – Viz kapitolu II směrnice 2000/78, jež je nadepsána „Opravné prostředky a výkon práva“ a která zahrnuje mimo jiné článek 9 o ochraně práv a článek 10 o důkazním břemenu. Relevantní jsou také dvě ustanovení kapitoly IV, nadepsané „Závěrečná ustanovení“, a to článek 16 o zajištění souladu a článek 17 o sankcích. Rovněž viz body 30 až 32 a bod 35 odůvodnění směrnice 2000/78. Soudní dvůr v souvislosti se směrnicí 2000/78 rozhodl, že všem osobám, které se cítí poškozeny tím, že v jejich případě nebyla dodržena zásada rovného zacházení, musí být umožněno „vymáhat svá práva v soudním řízení“. Rozsudek ze dne 19. dubna 2012, Meister, C-415/10, EU:C:2012:217, bod 38.

53 – V tomto ohledu byl jako relevantní zmíněn rozsudek Bundesverfassungsgericht (Spolkový ústavní soud) ze dne 22. října 2014, 2 BvR 661/12, a zejména jeho bod 125.

54 – Dvoustupňový proces soudního přezkumu je zmíněn v předkládacím rozhodnutí jako forma soudního přezkumu, kterou dovedl Bundesverfassungsgericht (Spolkový ústavní soud) pro případy vypovězení pracovního poměru a diskriminace na základě vyznání a přesvědčení, přičemž však zmíněný soud zatím nerozhodl, zda se dotčená pravidla použijí i na přijímání zaměstnanců do pracovního poměru.

55 – Vyvažování protichůdných zájmů je patrné také v rozsudku ESLP ze dne 3. února 2011, Siebenhaar v. Německo, CE:ECHR:2011:0203JUD001813602, zejména viz body 42 až 47, a v rozsudku ESLP ze dne 23. září 2010, Obst v. Německo, CE:ECHR:2010:0923JUD000042503. Argumentace Robberse, op. cit., v bodě 136, odpovídá argumentům předneseným zástupcem Německa na jednání; Robbers cituje B VerfG ze dne 25. března 1980, B VerfGE 53, 366, 400 a následující; B VerfG ze dne 13. prosince 1983, B VerfGE 66, 1, 22; B VerfG ze dne 4. června 1985, B VerfGE 70, 138, 167; B VerfG ze dne 14. května 1986, B VerfGE 72, 278, 289. Rovněž viz Freiherr von Campenhausen, A. a de Wall, H. *Staatskirchenrecht* (4. vydání, Mnichov, C. H. Beck 2006) s. 107 až 111.

56 – Rozsudek ze dne 13. června 2013, Kostov, C-62/12, EU:C:2013:391, bod 24.

57 – Tamtéž, bod 25 a citovaná judikatura.

výklad článku 17 SFEU a čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78, jak je žádán v první a třetí otázce, bude poté příslušet vnitrostátnímu předkládajícímu soudu, aby určil, zda lze článek 137 WRV a § 9 odst. 1 AGG vykládat v souladu s unijním právem, a není-li to možné, aby pak použil odpověď Soudního dvora na druhou otázku.

C. K první otázce

66. Předmětem první otázky vnitrostátního předkládajícího soudu je, zda je třeba čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 vykládat tak, že takový zaměstnavatel, jako je žalovaný v původním řízení, případně církev jeho jménem, může sám závazně stanovit, zda určité náboženské vyznání uchazeče o pracovní místo představuje dle povahy dotyčné pracovní činnosti nebo podmínek jejího výkonu podstatný, legitimní a odůvodněný profesní požadavek se zřetelem k etice žalovaného.

67. Nejprve provedu analýzu judikatury Evropského soudu pro lidská práva, která je relevantní z hlediska omezení soudního přezkumu v případech, kdy existuje kolize mezi právem náboženských organizací na autonomii, jež je chráněno podle článků 9 a 11 EÚLP, a nějakým jiným právem, které je stejným způsobem zaručeno EÚLP, jako je právo na soukromí podle článku 8. Dále podrobím analýze čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 a určím, zda poskytuje širší ochranu právu náboženských organizací na autonomii a sebeurčení ve smyslu čl. 52 odst. 3 Listiny, pokud jde o rozsah a intenzitu soudního přezkumu náboženských organizací, které se dovolávají tohoto práva v pracovněprávních vztazích. Zatřetí pak ze stejného hlediska přezkoumám článek 17 SFEU.

1. Omezení soudního přezkumu náboženských organizací, které jednají v postavení zaměstnavatele, podle judikatury Evropského soudu pro lidská práva

68. Došel jsem k závěru, že judikatura Evropského soudu pro lidská práva nepodporuje omezení soudního přezkumu v míře popsané v první otázce.

69. V rozhodnutích, v nichž byl omezen soudní přezkum údajného porušení práva podle EÚLP na základě právních předpisů smluvní strany z důvodů souvisejících s autonomií náboženských organizací, ať už na základě ústavního nebo jiného ustanovení, Evropský soud pro lidská práva potvrdil, že parametry soudního přezkumu stanovené smluvním státem musí být nicméně postačující k tomu, aby bylo určeno, zda byla dodržena ostatní práva chráněná EÚLP. Vyvažovací přístup, který se v tomto ohledu použije, není založen na tom, zda se spor týká zaměstnávání nebo propouštění, stejně jako nijak nerozlišuje článek 3 směrnice 2000/78, jenž vymezuje hledisko směrnice.

70. Například věc *Fernández Martínez v. Španělsko*⁵⁸ se týkala práva na soukromý a rodinný život podle článku 8 EÚLP, kterého se dovolával učitel na střední katolické škole se sedmiletou praxí, který byl zaměstnán a placen španělským orgánem státní správy, a to z důvodu, že poté, co vyšlo najevo, že je ženatým knězem, mu nebyla prodloužena pracovní smlouva. V uvedené věci, kde byl zkoumán přístup Tribunal Constitucional (španělský Ústavní soud) k soudnímu přezkumu v případě, kdy bylo dotčeno základní právo katolické církve na svobodu vyznání v kolektivním a společenském rozměru, Evropský soud pro lidská práva uvedl v bodě „Omezení autonomie [náboženských organizací]“ toto:

„pouhé tvrzení náboženské společnosti, že existuje skutečné či možné ohrožení její autonomie, nepostačuje k tomu, aby byl jakýkoli zásah do práv jejích členů na respektování soukromého či rodinného života považován za slučitelný s článkem 8 Úmluvy. Kromě toho musí dotčená náboženská společnost také ve světle skutkových okolností dané věci prokázat, že tvrzené riziko je pravděpodobné a podstatné, a že sporný zásah do práva na respektování rodinného a soukromého života nejde nad rámec toho, co je nezbytné k vyloučení takového rizika, a neslouží žádnému jinému účelu, který

58 – Rozsudek ESLP ze dne 12. června 2014, CE:ECHR:2014:0612JUD005603007.

nesouvisí s výkonem autonomie dané náboženské společnosti. Stejně tak by jí neměla být dotčena podstata práva na soukromý a rodinný život. *Vnitrostátní soudy musí zajistit splnění těchto podmínek tím, že provedou důkladné posouzení skutkových okolností věci a pečlivě zváží dotčené protichůdné zájmy.*⁵⁹

71. Souhlasím proto s názorem, že pokud náboženská společnost nebo organizace přesvědčivě neprokáže, že zásah státu, který by v původním řízení měl podobu použití unijního práva rovného zacházení ze strany soudu, představuje skutečné ohrožení její autonomie, nemůže se domáhat toho, aby stát upustil od zákonné úpravy relevantních činností dané společnosti. V tomto ohledu nemohou být náboženské společnosti vyjmuty z působnosti státu⁶⁰.

72. V rozsudku Schüth v. Německo⁶¹, ve kterém byly z hlediska posuzovaného sporu relevantní § 9 odst. 1 AGG i článek 137 WRV, totiž Evropský soud pro lidská práva došel k závěru, že Německo nesplnilo své pozitivně vymezené závazky s ohledem na právo na soukromý a rodinný život vyplývající z článku 8 EÚLP, a to vůči varhaníkovi a sbormistrovi katolické farnosti Svatého Lamberta v Essenu, který byl propuštěn z důvodu nemanželského poměru, ze kterého vzešlo dítě. Soud rozhodl, že Německo porušilo článek 8 EÚLP s ohledem na kvalitu soudního přezkumu zajišťovaného vnitrostátním pracovním soudem.

73. Evropský soud pro lidská práva ve věci Schüth poukázal na stručnost odůvodnění poskytnutého vnitrostátním odvolacím pracovním soudem, pokud jde o závěry, jež jsou dovozovány z jednání žalobce⁶², a na to, že zájmy církevního zaměstnavatele nebyly tedy váženy oproti právu žalobce na respektování jeho soukromého a rodinného života, jež zaručuje článek 8 EÚLP⁶³.

74. Evropský soud pro lidská práva uvedl, že se odvolací pracovní soud nezabýval otázkou blízkosti činnosti žalobce ke kazatelskému poslání církve, nýbrž patrně převzal stanovisko církevního zaměstnavatele v tomto ohledu, aniž by je jakkoli dále ověřoval. Evropský soud pro lidská práva došel k závěru, že i když je pravda, že zaměstnavatel, jehož etika je založena na náboženství nebo filozofickém přesvědčení, může podle EÚLP ukládat svým zaměstnancům zvláštní povinnosti loajality, rozhodnutí o propuštění zaměstnance založené na porušení takové povinnosti nemůže být na základě práva zaměstnavatele na autonomii podrobeno jen omezené soudní kontrole vykonávané relevantním vnitrostátním pracovním soudem, bez ohledu na povahu dotčené pracovní pozice a bez řádného vyvažování dotčených zájmů podle zásady proporcionality⁶⁴.

75. Došlo tedy k porušení článku 8 EÚLP, neboť Německo nesplnilo svou výše uvedenou, pozitivně vymezenou povinnost.

2. Článek 4 odst. 2 směrnice 2000/78

a) Úvodní poznámky

76. V této souvislosti bych chtěl uvést dvě úvodní poznámky.

59 – Tamtéž, bod 132 (kurzivou zvýraznil autor stanoviska) a citovaná judikatura.

60 – Rozsudek ESLP ze dne 1. prosince 2015, Károly Nagy v. Maďarsko, CE:ECHR:2015:1201JUD005666509, bod 15 společného odlišného stanoviska soudců Sajó, Vučinić a Kūrise. Dne 14. září 2017 byla žaloba v tomto případě prohlášena za nepřipustnou velkým senátem Evropského soudu pro lidská práva ze skutkových důvodů nemajících relevanci pro původní řízení. Viz CE:ECHR:2017:0914JUD005666509.

61 – Rozsudek ESLP ze dne 23. září 2010, CE:ECHR:2010:0923JUD000162003.

62 – Tamtéž, bod 66.

63 – Tamtéž, bod 67.

64 – Tamtéž, bod 69.

77. Zprvce se situace v původním řízení týká přímé diskriminace na základě přesvědčení žalobkyně, či přesněji absence vyznání. K přímé diskriminaci dochází tehdy, pokud se s jednou osobou zachází méně příznivě z důvodu jejího přesvědčení, než se zachází nebo zacházelo nebo by se zacházelo s jinou osobou ve srovnatelné situaci⁶⁵. Přímá diskriminace tak vzniká, pokud je údajně diskriminační opatření „neoddělitelně spjato s předmětným důvodem rozdílného zacházení“⁶⁶.

78. Oproti nedávným věcem, ve kterých byl Soudní dvůr vyzván, aby se zabýval horizontální kolizí mezi svobodou náboženského vyznání a jiným základním právem, konkrétně svobodou podnikání, v kontextu nepřímé diskriminace⁶⁷, čl. 2 odst. 2 písm. b) bod i) směrnice 2000/78 není použitelný pro žalovaného jako odůvodnění nerovného zacházení. Stanoví, že nejde o nepřímou diskriminaci, pokud dotčené ustanovení, kritérium nebo praxe jsou objektivně odůvodněny legitimním cílem a prostředky k dosažení uvedeného cíle jsou přiměřené a nezbytné. Vzhledem k tomu, že se původní řízení týká přímé diskriminace, žalovaný se může v původním řízení dovolávat pouze odůvodnění, která připouští směrnice 2000/78⁶⁸. Odůvodnění relevantní v původním řízení vychází z čl. 4 odst. 2 a čl. 2 odst. 5 směrnice 2000/78⁶⁹, jak jsou uvedená ustanovení vykládána ve světle primárního unijního práva, a zejména článku 17 SFEU a článku 47 Listiny⁷⁰.

79. Zadruhé, ačkoli uznávám, že čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78, stejně jako čl. 4 odst. 1 a čl. 2 odst. 5 téže směrnice, je výjimkou ze zásady zákazu diskriminace, kterou je třeba vykládat restriktivně⁷¹, judikatura Soudního dvora týkající se výkladu znění čl. 4 odst. 1 směrnice 2000/78 nemůže být použita na výklad znění čl. 4 odst. 2 směrnice. Posledně jmenované ustanovení je totiž zvláštním ustanovením, které má řešit konkrétní situaci, kdy náboženské organizace v postavení zaměstnavatelů spadající do působnosti článku 3 směrnice 2000/78 mohou uplatňovat nerovné zacházení. Z tohoto důvodu byl do směrnice 2000/78 začleněn odstavec, který vykazuje jen malou podobnost s čl. 4 odst. 1 této směrnice, a judikatura týkající se posledně uvedeného odstavce nemá proto význam z hlediska výkladu znění čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78.

80. Článek 4 odst. 2 směrnice 2000/78 například nijak neodkazuje na „vlastnosti“ související s náboženským vyznáním, přičemž důraz na „vlastnosti“ má zásadní význam pro výklad čl. 4 odst. 1 směrnice 2000/78⁷². Článek 4 odst. 1 směrnice 2000/78 odkazuje na „podstatný a určující“ profesní požadavek a výslovně podmiňuje omezení úpravy rozdílů v zacházení z důvodů uvedených v článku 1 směrnice 2000/78 existencí legitimního cíle a přiměřeností požadavků. Článek 4 odst. 2 však odkazuje na „podstatný, legitimní a odůvodněný profesní požadavek se zřetelem k etice organizace“, a zároveň neobsahuje přímý odkaz na zásadu proporcionality (dále viz část V (D)).

65 – Článek 2 odst. 2 písm. a), ve spojení s článkem 1 směrnice 2000/78.

66 – Bod 44 stanoviska generální advokátky J. Kokott ve věci G4S Secure Solutions, C-157/15, EU:C:2016:382, a věci uvedené v poznámce pod čarou 25 v uvedeném stanovisku. Soudní dvůr rozhodl, že k přímé diskriminaci došlo v souvislosti s veřejnými prohlášeními učiněnými zaměstnavatelem přijímajícím do zaměstnání v rozsudku ze dne 10. července 2008, Feryn, C-54/07, EU:C:2008:397.

67 – Rozsudky ze dne 14. března 2017, G4S Secure Solutions, C-157/15, EU:C:2017:203, a Bougnaoui a ADDH, C-188/15, EU:C:2017:204.

68 – Stanovisko generální advokátky E. Sharpston ve věci Bougnaoui a ADDH, C-188/15, EU:C:2016:553, bod 63. Viz rovněž rozsudek ze dne 18. listopadu 2010, Kleist, C-356/09, EU:C:2010:703, body 41 a 42.

69 – Článek 52 odst. 1 Listiny není použitelný na původní řízení, jelikož by rozšířil odůvodnění platné pro přímou diskriminaci na základě náboženského vyznání a přesvědčení oproti odůvodnění uvedenému ve směrnici 2000/78, zejména čl. 2 odst. 5 a čl. 4 odst. 2. To by bylo v rozporu s článkem 53 Listiny, který stanoví, že žádné ustanovení „této listiny nesmí být vykládáno jako omezení nebo narušení lidských práv a základních svobod, které [...] uznáv[á] právo Unie [...]“.

70 – Není tedy nutné, abych zvážil – jak argumentuje Irsko ve svém písemném vyjádření – zda čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 stanoví odůvodnění použitelné na přímou i nepřímou diskriminaci na základě vyznání a víry, pokud jde o „pracovní činnosti vykonávané v [...] organizacích, jejichž etika je založena na náboženském vyznání nebo víře“.

71 – Například viz rozsudky ze dne 13. září 2011, Prigge a další, C-447/09, EU:C:2011:573, bod 72 s ohledem na čl. 4 odst. 1 směrnice 2000/78 a bod 56 s ohledem na čl. 2 odst. 5 směrnice 2000/78, a ze dne 13. listopadu 2014, Vital Pérez, C-416/13, EU:C:2014:2371, bod 47 s ohledem na čl. 4 odst. 1 směrnice 2000/78. Viz obecně rozsudek ze dne 11. ledna 2000, Kreil, C-285/98, EU:C:2000:2, bod 20 a citovaná judikatura, ke skutečnosti, že výjimky z jednotlivých práv zakotvených ve směrnici o rovném zacházení je třeba vykládat restriktivně.

72 – Jak je zdůrazněno v bodě 68 stanoviska generální advokátky J. Kokott ve věci G4S Secure Solutions, C-157/15, EU:C:2016:382, a věcech uvedených v poznámce pod čarou 35 v uvedeném stanovisku.

b) Podporuje čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 ústavněprávní omezení soudního přezkumu v členském státě?

1) Znění

81. Připouštím, že první pododstavec čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 odkazuje na vnitrostátní právo členského státu ve dvou ohledech⁷³. Zaprvé odkazuje na zachování právních předpisů a na přijetí právních předpisů přebírajících vnitrostátní zvyklosti existující ke dni přijetí směrnice 2000/78.

82. Ačkoli se výše uvedené týká článku 137 WRV i § 9 odst. 1 AGG, nemohu přijmout, že by z tohoto důvodu judikatura Bundesverfassungsgericht (Spolkový ústavní soud) obsahující výklad uvedených ustanovení „zamrzla“ v okamžiku přijetí směrnice 2000/78. Takový výklad by byl neslučitelný s čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78, jenž se omezuje na zmínku o *právních předpisech*, a povinností soudů členských států změnit případně ustálenou judikaturu, vychází-li z výkladu vnitrostátního práva, který je neslučitelný s cíli směrnice⁷⁴.

83. Zadruhé první pododstavec čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 uvádí, že rozdíl v zacházení řešený daným ustanovením se uplatňuje s *příhlédnutím* k ústavním ustanovením a zásadám členských států (rovněž viz čl. 52 odst. 4 Listiny s ohledem na ústavní tradice *společné členským státům*)⁷⁵. Znění čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 však nepodporuje omezení úlohy soudů z hlediska přezkumu situací, kdy se náboženská organizace dovolává čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78, zejména při neexistenci výslovného odkazu v daném ustanovení na vnitrostátní právní úpravu „za účelem vymezení jeho smyslu a dosahu“⁷⁶. Omezení stanovené v čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 musí tak být vykládáno autonomně, což musí zohlednit kontext tohoto ustanovení a cíl sledovaný směrnicí 2000/78⁷⁷.

2) Kontext a účel

84. Kromě toho z čl. 2 odst. 5 směrnice 2000/78 vyplývá úkol soudů vyvažovat protichůdné zájmy, a to s ohledem na skutečnost, že cílem uvedené směrnice je podle bodu 37 jejího odůvodnění vytvoření „stejných výchozích podmínek [v Evropské unii], pokud jde o rovnost v zaměstnání a povolání“, a s řádným přihlédnutím k „postavení“ náboženských organizací podle vnitrostátního právního řádu členského státu, jak je uvedeno v bodě 24 odůvodnění směrnice 2000/78 a v článku 17 SFEU (viz dále část V (C) (3) tohoto stanoviska).

3) Původ

85. Nepodařilo se mi konečně nalézt nic v přípravných pracích k čl. 4 odst. 2, čím by bylo možné podložit úlohu ústavního práva členského státu v míře tvrzené žalovaným. Nebyl předložen například žádný konkrétní návrh – natož aby bylo v tomto směru dosaženo dohody – na omezení kteréhokoli ustanovení směrnice 2000/78 za účelem zajištění důsledného soudního uplatňování směrnice 2000/78⁷⁸ z úcty ke standardům soudního přezkumu stanoveným vnitrostátním ústavním právem⁷⁹. Neexistuje žádný náznak, že by se důležitá pravidla důkazního břemene stanovená v článku 10

73 – K zásadám výkladu unijních aktů, viz mé stanovisko ve věci Pinckernelle, C-535/15, EU:C:2016:996, body 34 až 70.

74 – Rozsudek ze dne 19. dubna 2016, DI, C-441/14, EU:C:2016:278, bod 33 a citovaná judikatura.

75 – Kurziva provedená autorem stanoviska.

76 – Rozsudek ze dne 1. prosince 2016, Daouidi, C-395/15, EU:C:2016:917, bod 50 a citovaná judikatura.

77 – Tamtéž.

78 – Viz výše, poznámka pod čarou 52.

79 – Návrh Německa, aby byl do čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 začleněn odkaz na církve, jež požívají zvláštní ochrany podle německé ústavy, nebyl přijat. Viz Rada Evropské unie, Výsledky jednání pracovní skupiny k sociálním otázkám ze dne 18. července 2000, 10254/00 (27. července 2000), SOC 250 JAI 77, s. 14, poznámka pod čarou 19.

směrnice 2000/78 neměla použít tehdy, je-li dotčen čl. 4 odst. 2 téže směrnice⁸⁰. Nebylo navrženo stanovení zvláštních pravidel takového druhu, jaká se použijí podle článku 15 směrnice 2000/78, pokud jde o Severní Irsko a diskriminace na základě náboženského vyznání, nebo podle článku 6 směrnice 2000/78 k opodstatnění rozdílů v zacházení na základě věku, či čl. 3 odst. 4 směrnice 2000/78 a jím stanoveného vyloučení diskriminace na základě zdravotního postižení a věku v případě ozbrojených sil z působnosti směrnice 2000/78⁸¹.

86. Uznávám však, že návrh znění čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 prošel celou řadou změn⁸², dosti obdobně, jako tomu bylo u neshod ohledně znění článku 17 SFEU, k nimž došlo v průběhu Konventu, kde byl přijat návrh Smlouvy o Ústavě pro Evropu⁸³ (dále viz část V (C) (3) tohoto stanoviska). Na základě výše uvedeného by bylo možné dojít k závěru, že členské státy mají podle čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 široký prostor pro uvážení, pokud jde o pracovní činnosti, pro něž náboženské vyznání a víra odpovídají podstatným, legitimním a odůvodněným požadavkům vzhledem k povaze pracovní činnosti nebo podmínkám jejího výkonu⁸⁴, ale vždy s výhradou výkladu daného ustanovení Soudním dvorem. To je však vše, co jsem schopen dovodit z *přípravných prací*, nakolik odrážejí obtížná jednání, jež vedla nakonec k přijetí kompromisního textu, a to částečně i vzhledem k neshodám ohledně obsahu čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78⁸⁵.

87. Došel jsem tedy k závěru, že čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 sám stanoví ve svém prvním pododstavci parametry pro standard soudního přezkumu, který se použije v případech, kdy je napadána argumentace náboženské organizace, která se dovolává uvedeného ustanovení k odůvodnění toho, že nerovné zacházení na základě víry nepředstavuje protiprávní diskriminaci. Představuje vyznání nebo víra dané osoby z důvodu povahy dotýčných pracovních činností nebo podmínek jejího výkonu podstatný, legitimní a odůvodněný profesní požadavek se zřetelem k etice organizace? Požadavky vyplývajícími z uvedeného ustanovení se budu zabývat ve své odpovědi na třetí otázku.

3. Článek 17 SFEU

88. V případech, kdy je nutné poskytnout výklad ustanovení sekundárního unijního práva, je třeba co možná nejvíce upřednostnit výklad, na jehož základě bude dané ustanovení slučitelné se Smlouvami a obecnými zásadami unijního práva⁸⁶. Článek 17 odst. 1 a 2 SFEU má proto přímý význam z hlediska výkladu čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78. Mám však za to, že dopad článku 17 SFEU na ústavní pořádek Evropské unie je mírnější, než se domnívá žalovaný.

80 – K přenesení důkazního břemene na žalovaného, dojde-li soud členského státu k závěru, že existuje domněnka diskriminace, například viz rozsudek ze dne 18. prosince 2014, FOA, C-354/13, EU:C:2014:2463, bod 63.

81 – Srovnej rozsudek ze dne 3. června 2010, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid, C-484/08, EU:C:2010:309, bod 40, kde Soudní dvůr rozhodl, že čl. 4 odst. 2 směrnice Rady 93/13/EHS ze dne 5. dubna 1993 o nepřiměřených podmínkách ve spotřebitelských smlouvách (Úř. věst. 1993, L 95, s. 29; Zvl. vyd. 15/02, s. 288) nelze vykládat v tom smyslu, že by bránil členským státům, aby přijaly nebo ponechaly v platnosti přísnější ustanovení, než jsou ustanovení obsažená v samotné směrnici, aby zajistily vyšší stupeň ochrany spotřebitele.

82 – Pokud jde o návrhy a pozměňovací návrhy zvažované v Radě viz <http://www.consilium.europa.eu/register/en/content/int/?lang=EN&typ=ADV>, interinstitucionální spis: 1999/0225 (CNS). Zatímco čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 tvoří část původního legislativního návrhu Komise (COM(1999) 0565 final, Úř. věst. 2000, C 177E, s. 42), jakmile byl navržen, stal se předmětem více nežli osmi návrhů a mnoha výhrad parlamentního přezkumu a návrhů úprav. Všechny návrhy se však týkaly pracovních činností vztahujících se k náboženským aktivitám. Viz rovněž zprávu Evropského parlamentu k návrhu Komise, A5-0264/2000 ze dne 21. září 2000 na s. 24. „Záměrem je rozšířit znění tak, aby pokrývalo širší „společenské“ aktivity náboženských organizací při jejich omezení pouze na zaměstnance přímo zapojené do ideologického vedení (tedy nikoli pracovníky na recepci a správce budov). Rovněž to ozřejmuje, že zvláštní výjimka se uplatní pouze na náboženská přesvědčení a nikoli, například, na sexuální orientaci.“ (neoficiální překlad)

83 – Podepsané v Římě dne 29. října 2004 (Úř. věst. 2004, C 310, s. 1).

84 – Obdobně viz rozsudek ze dne 12. října 2010, Ingeniørforeningen i Danmark, C-499/08, EU:C:2010:600, bod 33 a citovaná judikatura, kde Soudní dvůr v rámci sporu týkajícího se diskriminace na základě věku uvedl, že členské státy mají široký prostor pro uvážení při volbě opatření k naplnění cílů, které sledují v oblasti sociální politiky a politiky zaměstnanosti, ale tento prostor pro uvážení nesmí ovšem vést k tomu, že zásada nediskriminace na základě věku bude zbavena své podstaty.

85 – Návrh zápisu (zveřejněného dne 1. února 2001) z 2296. zasedání Rady (zaměstnanost a sociální politika) konaného v Lucemburku dne 17. října 2000, 12458/00, PV/CONS 61 SOC 363, s. 4, a tisková zpráva ze dne 17. října 2000 o 2296. zasedání Rady, 12125/00 (tisk 378).

86 – Rozsudek ze dne 1. dubna 2004, Borgmann, C-1/02, EU:C:2004:202, bod 30.

89. Širší ústavní architektura Evropské unie, a zejména hloubka jejího závazku dodržovat základní práva, brání výkladu čl. 17 odst. 1 SFEU, podle něhož Unie respektuje a „nedotýká se“ „postavení, které podle vnitrostátního práva mají církve a náboženská sdružení či společenství v členských státech“ ve všech představitelných situacích, a zvláště pokud status poskytnutý takovým organizacím právem členského státu nezaručuje jejich základní práva.

90. To je v souladu s ustálenou judikaturou Soudního dvora. Pro účely výkladu ustanovení unijního práva je třeba vzít v úvahu nejen jeho znění, ale i jeho kontext a cíle sledované právní úpravou, jejíž je součástí⁸⁷.

91. Zásadní význam pro výklad článku 17 SFEU má totiž minimální úroveň ochrany zaručená čl. 52 odst. 3 Listiny, s ohledem na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva týkající se práva náboženských organizací na autonomii a sebeurčení. Ačkoli čl. 17 odst. 1 SFEU stanoví, že Unie „uznává postavení, které podle vnitrostátního práva mají církve a náboženská sdružení či společenství v členských státech, a nedotýká se jej“, nemůže výše uvedené znamenat, že by bylo možné jednoduše opomenout pravidla ochrany autonomie církví a jiných náboženských organizací, která byla odvozena v rámci článků 9 a 11 EÚLP (a která budou podrobně rozebrána v části V (D) níže), pokud by bylo podle vnitrostátního práva členského státu *omezeno* postavení církví a náboženských sdružení a společností, či ideových a nekonfesních organizací, ačkoli právě to by mohlo zdánlivě vyplývat z izolovaného výkladu znění článku 17 odst. 1 a 2 SFEU.

92. V takovém případě by Soudní dvůr i soudy členských států byly na základě povinností, které pro ně vyplývají z článku 47 Listiny, a na základě článku 19 SEU a povinnosti členských států jím uložené stanovit „prostředky nezbytné k zajištění účinné právní ochrany v oblastech pokrytých právem Unie“⁸⁸, povinny v rámci uplatňování unijního práva pokračovat v prosazování svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání, jak stanoví článek 10 Listiny, a také svobody sdružování podle článku 12 Listiny⁸⁹, v souladu se základními právy Evropské unie a úrovní ochrany poskytovanou podle judikatury Evropského soudu pro lidská práva, pokud jde o autonomii náboženských organizací. Jak uvádí Komise ve svém písemném vyjádření, „v Evropské unii založené na zásadách právního státu přísluší jejím soudům, aby zajišťovaly soulad“ s unijním právem⁹⁰.

93. Jinými slovy, podle mého názoru by bylo chybou vykládat článek 17 SFEU jako nějakou metazásadu ústavního práva⁹¹, která zavazuje Unii respektovat postavení církví a náboženských sdružení a společností, a také ideových a nekonfesních organizací, podle vnitrostátního práva, bez ohledu na okolnosti. Takový přístup by byl neslučitelný s jinými ustanoveními primárního unijního práva, jako je mechanismus stanovený článkem 7 SEU, který řeší „zřejmé nebezpečí, že některý členský stát závažně poruší“ hodnoty, na kterých je založena Evropská unie, stanovené v článku 2 SEU. Je rovněž třeba přihlížet k článku 10 SFEU a cílům sledovaným Evropskou unií při vymezení a provádění jejích politik

87 – Rozsudek ze dne 27. dubna 2017, Pinkernelle, C-535/15, EU:C:2017:315, bod 31 a citovaná judikatura.

88 – Soudní dvůr nedávno uvedl, že článek 47 Listiny „odpovídá povinnost uložená členským státům článkem 19 odst. 1 druhým pododstavcem SEU, aby stanovily prostředky nezbytné k zajištění účinné právní ochrany v oblastech pokrytých právem Unie“. Viz bod 70 stanoviska generálního advokáta M. Bobka ve věci EL Hassani, C-403/16, EU:C:2017:659 (věc dosud projednávaná Soudním dvorem), kde je citován rozsudek ze dne 16. května 2017, Berlioz Investment Fund, C-682/15, EU:C:2017:373, bod 44.

89 – Paralelním ustanovením k článku 12 Listiny je článek 11 EÚLP. Evropský soud pro lidská práva rozhodl, že je-li dotčena organizace náboženské společnosti, je třeba článek 9 EÚLP vykládat ve světle článku 11 EÚLP o svobodě sdružování. Například viz rozsudek EŠLP ze dne 9. července 2013, Sindicatul „Păstorul cel Bun“ v. Rumunsko, CE:ECHR:2013:0709JUD000233009, bod 136.

90 – Rozsudek ze dne 21. září 2016, Komise v. Španělsko, C-140/15 P, EU:C:2016:708, bod 117.

91 – Viz úvod, který sepsal Larry Alexander v publikaci Alexander, L. (ed) *Constitutionalism: Philosophical Foundations* (Cambridge University Press, 1998) p. 1, a jeho rozbor na stranách 2 až 4 ohledně rozdílu mezi metaústavou, prvky, které jsou relativně pevně stanoveny (například dělba moci), a symbolickou ústavou, jejíž obsah se může změnit beze změny metaústavy.

a činností, a článkům 22 a 47 Listiny, kde prvně zmiňovaný článek podporuje pluralismus a poslední jmenovaný odráží obecnou zásadu práva na účinnou právní ochranu v případě porušení práv a svobod zaručených unijním právem. Tato norma byla sama začleněna do souboru základních práv Evropské unie na základě sporu týkajícího se porušení unijního práva rovného zacházení⁹².

94. Uznávám, že lze argumentovat tím, že článek 5 SEU a odkaz v něm na „subsidiaritu“ podporuje existenci výlučné pravomoci členských států, pokud jde o rozsah a intenzitu soudního přezkumu jednání náboženských organizací, které v pracovněprávních vztazích uplatňují diskriminaci na základě vyznání a přesvědčení, a že čl. 4 odst. 2 SEU podtrhuje povinnost Evropské unie respektovat národní identitu členských států a jejich základní politické a ústavní systémy.

95. Souhlasím však také s tím, že ačkoli článek 17 SFEU doplňuje a konkretizuje čl. 4 odst. 2 SEU⁹³, druhé uvedené ustanovení samo nedovozuje „že některé věcné oblasti či oblasti činností jsou zcela vyloučeny z oblasti působnosti směrnice 2000/78. Použití této směrnice naopak nesmí narušovat národní identitu členských států. Národní identita tedy neomezuje oblast působnosti směrnice jako takovou, nýbrž je třeba ji náležitě zohlednit při výkladu zásady rovného zacházení, která je v ní obsažena, jakož i odůvodnění případných rozdílů v zacházení“⁹⁴. Inherentní ochrana v čl. 4 odst. 2 SEU zahrnuje záležitosti, jako je rozdělení pravomocí mezi orgány vlády uvnitř členských států, zejména na úrovni *spolkových zemí*⁹⁵.

96. Ve Smlouvách tak nejsou dána ustanovení primárního práva, jež by byla formulována dostatečně imperativně k tomu, aby buď byla opomenuta judikatura Evropského soudu pro lidská práva a Soudního dvora, v níž zmíněné soudy vyvažovaly protichůdné zájmy v případě kolize základních práv⁹⁶, nebo aby byla omezena pravomoc Evropské unie, pokud jde o soudní ochranu zákazu diskriminace na základě vyznání, dovolává-li se náboženská organizace čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78⁹⁷.

97. Stejně tak cíle článku 17 SFEU, vycházející z jeho původu⁹⁸, nepodporují přímo takový krok. Znění článku 17 SFEU bylo projednáváno na Konventu ke Smlouvě o Ústavě pro Evropu⁹⁹, kde byl údajně intenzivní lobbying za vložení zmínky o náboženském a zejména křesťanském evropském dědictví¹⁰⁰ potlačen stejně důrazně sekulárními skupinami a členskými státy prosazujícími jasné oddělení církve a státu¹⁰¹. Toto napětí se odráží ve skutečnosti, že odkaz na „duchovní inspiraci“, který byl navrhován v průběhu Konventu a proti němuž v každém případě protestovaly některé náboženské skupiny z důvodu absence výslovného odkazu na křesťanství, nebyl nakonec součástí konečné verze Smlouvy

92 – Rozsudek ze dne 15. května 1986, Johnston, 222/84, EU:C:1986:206. Později například viz rozsudek ze dne 27. června 2013, Agroconsulting 04, C-93/12, EU:C:2013:432, bod 59.

93 – Stanovisko generální advokátky J. Kokott ve věci Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania, C-74/16, EU:C:2017:135, bod 31.

94 – Viz stanovisko generální advokátky J. Kokott ve věci GS4 Secure Solutions, C-157/15, EU:C:2016:382, bod 32 a citovaná judikatura. Obecně k čl. 4 odst. 2 SEU viz rozsudky ze dne 21. prosince 2016, Remondis, C-51/15, EU:C:2016:985, bod 40 a citovaná judikatura, a ze dne 2. června 2016, Bogendorff von Wolffersdorff, C-438/14, EU:C:2016:401, bod 73 a citovaná judikatura.

95 – Rozsudek ze dne 12. června 2014, Digibet, C-156/13, EU:C:2014:1756, bod 34.

96 – Viz výše, body 55, 56 a 68 až 75 tohoto stanoviska.

97 – Obdobně viz bod 16 rozsudku ze dne 11. ledna 2000, Kreil, C-285/98, EU:C:2000:2. Z dotčených článků Smlouvy „nebylo možné dovodit“, „že Smlouva stanoví neopomenutelnou obecnou výjimku z oblasti působnosti práva Společenství, pokud jde o veškerá opatření přijatá z důvodů veřejné bezpečnosti“.

98 – Například viz rozsudek ze dne 27. října 2016, Komise v. Německo, C-220/15, EU:C:2016:815, bod 39. K podrobné diskusi původu článku 17 SFEU a relevantních částí preambule SEU například viz McCrea, op cit., s. 53 až 74, a Oanta, G. A., „The Status of Churches and Philosophical and Non-Confessional Organizations within the Framework of the European Union Reform“ Lex et Scientia International Journal, Bukurešť (Rumunsko), č. XV, sv. 2, 2008, s. 121.

99 – Článek 17 odpovídá článku I-52 Smlouvy o Ústavě pro Evropu (Úř. věst. 2004, C 310, s. 1).

100 – Viz „Post-Synodal Apostolic Exhortation Ecclesia in Europe of His Holiness Pope John Paul II to the Bishops, Men and Women in the Consecrated Life and All the Lay Faithful on Jesus Christ Alive in His Church the Source of Hope for Europe“, 28. června 2003, bod 114. Citováno v COMECE, *The Treaty Establishing a Constitution for Europe: Elements for an Evaluation*, 11. března 2005, na adrese http://www.comece.eu/dl/pmnrjKJOmKk/qx4KJK/20050311PUBCONV_EN.pdf, s. 3.

101 – McCrea, op. cit., s. 54. V průběhu mezivládní konference konané v roce 1996 německá delegace údajně neúspěšně navrhovala následující článek: „Unie má za to, že ústavní postavení náboženských společností v členských státech je vyjádřením identity členských států i jejich kultury, v rámci společného právního dědictví.“ Viz Oanta, op. cit., s. 123.

o Ústavě pro Evropu¹⁰². Znění prohlášení č. 11, které bylo připojeno k Amsterodamské smlouvě¹⁰³, (v rámci téže revize Smluv, která rozšířila pravomoci Evropské unie v boji proti diskriminaci, mimo jiné na základě vyznání a přesvědčení)¹⁰⁴, bylo nakonec přijato ve formě odstavců 1 a 2 článku 17 SFEU¹⁰⁵, a čl. 17 odst. 3 SFEU byl doplněn do struktury už existujícího dialogu mezi institucemi Unie a společnostmi víry a náboženství¹⁰⁶. Preambule ke Smlouvě o EU se totiž inspirovala různými „kulturními, náboženskými a humanistickými“ zdroji.

98. Nápadná je v této souvislosti neexistence jakéhokoli náznaku úmyslu provést v rámci článku 17 SFEU určitý obecný přesun soudního přezkumu odůvodnění nerovného zacházení na základě vyznání či přesvědčení do vnitrostátního práva, je-li takové nerovné zacházení uplatňováno náboženskými organizacemi spadajícími do působnosti článku 3 směrnice 2000/78. Mám spíše za to, že článek 17 SFEU je úžeji spojen s čl. 5 odst. 2 SEU, které – jak poukazuje žalovaný ve svém písemném vyjádření – svěřují postavení církví do výlučné pravomoci členských států.

99. Článek 17 odst. 1 a 2 SFEU tak znamená, že členským státům přísluší zcela volba modelu jejich vztahů s náboženskými organizacemi a společnostmi a Unie je povinna zachovávat v této souvislosti neutrální stanovisko¹⁰⁷. Takto vykládat „postavení“ podle vnitrostátního práva v článku 17 SFEU je v souladu s rozsahem povinnosti EU podle čl. 4 odst. 2 SEU respektovat základní politické a ústavní systémy členských států¹⁰⁸.

100. Závěrem lze uvést, že článek 17 SFEU ilustruje, nakolik ústavní imperativy Evropské unie odrážejí to, co jeden z teoretiků práva označil za „pluralismus hodnot“. Na základě této úvahy jsou kolize mezi různými právy nebo přístupy k nim považovány za běžnou věc, která se řeší vážením protichůdných aspektů, a nikoli tím, že bude jednomu z nich dána přednost hierarchickým způsobem¹⁰⁹. To se odráží v článku 2 SEU, článku 22 Listiny a čl. 2 odst. 5 směrnice 2000/78.

4. Závěr k první otázce

101. Navrhuji proto následující odpověď na první otázku.

Článek 4 odst. 2 směrnice 2000/78/ES je třeba vykládat tak, že takový zaměstnavatel, jako je žalovaný v projednávané věci, případně církev jeho jménem, nemůže sám závazně stanovit, zda určité náboženské vyznání uchazeče o pracovní místo představuje dle povahy dotyčné pracovní činnosti nebo podmínek jejího výkonu podstatný, legitimní a odůvodněný profesní požadavek se zřetelem k etice organizace.

102 – Úř. věst. 2003, C 169, s. 1.

103 – Prohlášení č. 11 připojené k Závěrečnému aktu mezivládní konference, která přijala Amsterodamskou smlouvu, podepsané dne 2. října 1997 (Úř. věst. 1997, C 340, s. 133).

104 – Článek 13 ES byl přijat v rámci amsterodamské revize. Nyní článek 19 SEU.

105 – Pracovní dokument konference zástupců vlád členských států, Předsednictví mezivládní konference, 23. července 2007, CIG 1/07, s. 49.

106 – Tamtéž. Například viz Houston, K. „The Logic of Structured Dialogue between Religious Associations and the Institutions of the European Union“ in Leustean, L. N. and Madeley, J. T. S. (eds) *Religion, Politics and Law in the European Union* (Routledge, 2010), s. 201; Mudrov, S. A., „The European Union and Christian Churches: The Patterns of Interaction“, Discussion Paper, Europa-Kolleg Hamburg, Institute for European Integration, No 3/14.

107 – Oanta, op. cit., s. 127. V jedné studii je identifikováno až pět modelů úpravy vztahů mezi církví a státem. Viz Mancini, S., a Rosenfeld, M., „Unveiling the limits of tolerance; comparing the treatment of majority and minority religious symbols in the public sphere“ in Zucca and Ungureanu op. cit. 160, na s. 162.

108 – Výše bod 95.

109 – McCrea, op. cit., s. 60 a 61, kde je citován Bengoetxea, J., McCormick, N. a Moral Soriano, L. „Integration and Integrity in the Legal Reasoning of the European Court of Justice“ in de Búrca, G. and Weiler, J. H. H. (eds) *The European Court of Justice* (Oxford University Press, 2001) s. 64.

D. Ke třetí otázce

102. Ne všechna jednání jsou chráněna právním řádem jen proto, že byla uskutečněna s poukazem na určitý druh náboženského přesvědčení¹¹⁰. Předmětem třetí otázky vnitrostátního předkládajícího soudu je, zda jsou předmětné požadavky podstatné, legitimní a odůvodněné profesní požadavky se zřetelem k etice organizace podle čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78.

103. Jak je zřejmé z předcházející analýzy týkající se odpovědi na první otázku, čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 vytváří napětí mezi právem náboženských organizací na autonomii a sebeurčení, *forum externum* na straně jedné a právem zaměstnanců a potenciálních zaměstnanců na svobodu víry *forum internum* a také právem nebýt vystaveni diskriminaci na základě uvedené víry, na straně druhé.

104. Kromě vytvoření základů pro odpověď na první otázku byly v uvedené analýze identifikovány následující faktory, či požadavky, jak je označuje třetí otázka, které jsou relevantní z hlediska toho, zda jsou profesní požadavky týkající se náboženského vyznání nebo víry vzhledem k povaze pracovní činnosti nebo podmínkám jejího výkonu podstatné, legitimní a odůvodněné se zřetelem k etice organizace:

- i) právo náboženských organizací na autonomii a sebeurčení je základním právem, které je uznáno a chráněno právem EU, jak to ukazují články 10 a 12 Listiny. Článek 4 odst. 2 směrnice 2000/78, a zvláště jeho odkaz na „etiku“ náboženských organizací, musí být vykládán v souladu s tímto základním právem;
- ii) článek 4 odst. 2 směrnice 2000/78 poskytuje členským státům široký prostor pro uvážení, pokud jde o profesní činnosti, pro něž náboženské vyznání nebo víra představují podstatné, legitimní a odůvodněné požadavky vzhledem k povaze pracovní činnosti nebo podmínkám jejího výkonu¹¹¹;
- iii) odkaz k „ústavním ustanovením a zásadám členských států“ v čl. 4 odst. 2 prvním pododstavci směrnice 2000/78, je-li vykládán ve světle čl. 17 odst. 1 SFEU, znamená, že směrnicí 2000/78 je třeba uplatňovat tak, aby byl uznáván a nebyl dotčen model vzájemných vztahů mezi církví a náboženskými sdruženími či společnostmi na straně jedné a státem na straně druhé, který zvolí jednotlivé členské státy¹¹².

105. Vzhledem k tomu, že články 10 a 12 Listiny „odpovídají“ článkům 9 a 11 EÚLP, ve smyslu čl. 52 odst. 3 Listiny, obsahuje právo náboženských organizací na sebeurčení a autonomii přinejmenším následující ochranu práva EU.

106. Evropský soud pro lidská práva rozhodl, že kromě zcela výjimečných případů právo na svobodu vyznání zaručené podle EÚLP vylučuje jakýkoli prostor pro uvážení na straně státu, pokud jde o určení, zda náboženská víra či způsoby jejího vyjádření jsou legitimní¹¹³. Právo náboženské společnosti na autonomní existenci se nachází v samotném jádru záruk stanovených článkem 9 EÚLP, který je stejnou měrou nepostradatelný z hlediska pluralismu v demokratické společnosti¹¹⁴. Judikatura

110 – Stanovisko generální advokátky J. Kokott ve věci GS4 Security Solutions, C-157/15, EU:C:2016:382, bod 37, kde jsou citovány rozsudky ESLP ze dne 10. listopadu 2005, Leyla Şahin v. Turecko, CE:ECHR:2005:1110JUD004477498; ze dne 1. července 2014, S. A. S. v. Francie, CE:ECHR:2014:0701JUD004383511, a ze dne 26. listopadu 2015, Ebrahimian v. Francie, CE:ECHR:2015:1126JUD006484611.

111 – Viz výše, bod 86 tohoto stanoviska.

112 – Viz výše, bod 99 tohoto stanoviska.

113 – Například rozsudek ESLP ze dne 8. dubna 2014, Magyar Keresztény Mennonita Egyház a další v. Maďarsko, CE:ECHR:2014:0408JUD007094511, bod 76 a citovaná judikatura. Například propagace ideologie znevažující lidské jedince by zjevně odporovala základním hodnotám Evropské unie podle článku 2 SEU. Viz stanovisko generální advokátky J. Kokott ve věci GS4 Secure Solutions, C-157/15, EU:C:2016:382, bod 89.

114 – Rozsudek ESLP ze dne 26. dubna 2016, İzzettin Doğan a další v. Turecko, CE:ECHR:2016:0426JUD006264910, bod 93 a citovaná judikatura.

Evropského soudu pro lidská práva nepřipouští zásahy státu do vnitřní organizace církví¹¹⁵ a určení příslušnosti k náboženské společnosti je úkolem nejvyšších duchovních autorit, a nikoli státu¹¹⁶. Kdyby nebyla organizace takové společnosti chráněna článkem 9, byly by ohroženy všechny ostatní aspekty svobody vyznání jednotlivce¹¹⁷.

107. Stát není oprávněn uložit náboženské společnosti přijmout nové členy či vyloučit členy stávající¹¹⁸. Stejně tak nemůže stát uložit náboženské společnosti, aby někomu svěřila plnění určité náboženské povinnosti¹¹⁹. Respektování autonomie náboženských společností uznávaných státem vyžaduje zejména to, že by takový stát měl přijmout právo takových společností reagovat v souladu se svými vlastními pravidly a zájmy na jakýkoli vnitřní disent, který by mohl ohrozit jejich soudržnost, jméno či jednotu¹²⁰. Státní zásah odůvodňují jen nejzávažnější a nejpersvědčivější důvody¹²¹ a stát je tak například oprávněn ověřit, zda určité hnutí či sdružení nevykonává pod zástěrkou náboženských cílů činnosti, které by byly škodlivé pro obyvatele či veřejnou bezpečnost¹²². Ochrana podle článku 9 EÚLP je obecně podmíněna jen tím, že členové náboženské organizace sdílejí určité názory, které vykazují jistou míru přesvědčivosti, vážnosti, soudržnosti a důležitosti¹²³.

108. Je-li dotčena organizace náboženské společnosti, je třeba článek 9 vykládat ve světle článku 11, který chrání sdružení proti neodůvodněným státním zásahům¹²⁴. V tomto smyslu Evropský soud pro lidská práva opakovaně uvedl, že součástí náboženské svobody je svoboda vyjádřit své náboženské přesvědčení „v okruhu těch, kteří sdílejí takovou víru“¹²⁵.

109. Evropský soud pro lidská práva často zdůrazňuje, že úlohou státu je neutrálně a nestranně organizovat praktikování různých náboženství, víry a přesvědčení, přičemž uvádí, že taková činnost státu napomáhá zajištění veřejného pořádku, náboženské harmonie a tolerance v demokratické společnosti¹²⁶. Pokusy státu jednat jako rozhodce ve sporech mezi náboženskými společnostmi a různými opozičními frakcemi, jež existují či vznikají v takových společnostech, mohou ohrozit autonomii dotčených církví¹²⁷. Svévolný zásah státu do vnitřního sporu v církvi, a tedy do její vnitřní organizace byl shledán nepřiměřeným a tedy v rozporu s článkem 9 EÚLP¹²⁸.

110. Nesouhlasím však s tvrzeními žalovaného, podle něhož skutečnost, že státní orgány nejsou oprávněny zkoumat legitimitu náboženské víry či zasahovat do vnitřní organizace náboženství, nutně znamená, že náboženské společnosti, a nikoli soudy, jsou jedinými subjekty, které mohou rozhodnout, zda je určitý profesní požadavek podstatný, legitimní a odůvodněný vzhledem k povaze pracovní činnosti a podmínkám jejího výkonu podle čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78. Spíše přijímám argumentaci uvedenou Irskem v jeho písemném vyjádření v tom smyslu, že etika náboženství je subjektivní

115 – Rozsudek ESLP ze dne 16. září 2010, Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church (Metropolitan Inokentiy) a další v. Bulharsko, CE:ECHR:2010:0916JUD000041203, bod 26.

116 – Rozsudek ESLP ze dne 26. dubna 2016, İzzettin Doğan a další v. Turecko, CE:ECHR:2016:0426JUD006264910, body 110 a 121 a citovaná judikatura.

117 – Rozsudek ESLP ze dne 9. července 2013, Sindicatul „Păstorul cel Bun“ v. Rumunsko, CE:ECHR:2013:0709JUD000233009, bod 136.

118 – Tamtéž, bod 137.

119 – Rozsudek ESLP ze dne 12. června 2014, Fernández Martínez v. Španělsko, CE:ECHR:2014:0612JUD005603007, bod 129 a citovaná judikatura.

120 – Tamtéž, bod 128.

121 – Rozsudek ESLP ze dne 26. dubna 2016, İzzettin Doğan a další v. Turecko, CE:ECHR:2016:0426JUD006264910, bod 110.

122 – Rozsudek ESLP ze dne 13. prosince 2001, Metropolitan Church of Bessarabia a další v. Moldavsko, CE:ECHR:2001:1213JUD004570199, bod 113.

123 – Rozsudek ESLP ze dne 15. ledna 2013, Eweida a další v. Spojené království, CE:ECHR:2013:0115JUD004842010, bod 81.

124 – Rozsudek ESLP ze dne 9. července 2013, Sindicatul „Păstorul cel Bun“ v. Rumunsko, CE:ECHR:2013:0709JUD000233009, bod 136.

125 – Rozsudek ESLP ze dne 31. července 2008, Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas a další v. Rakousko, CE:ECHR:2008:0731JUD004082598, bod 61.

126 – Rozsudek ESLP ze dne 26. dubna 2016, İzzettin Doğan a další v. Turecko, CE:ECHR:2016:0426JUD006264910, bod 107 a citovaná judikatura.

127 – Rozsudek ze dne 9. července 2013, Sindicatul „Păstorul cel Bun“ v. Rumunsko, CE:ECHR:2013:0709JUD000233009, body 165 a 166.

128 – Rozsudek ESLP ze dne 22. ledna 2009, Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church (Metropolitan Inokentiy) a další v. Bulharsko, CE:ECHR:2009:0122JUD000041203.

skutečnost, která je zcela samostatná a odlišná od činností směřujících k jejímu zachování, což je objektivní skutečnost přezkoumatelná soudy. Jinými slovy, žalovaný zaměňuje dva různé pojmy. Ačkoli soudní přezkum etiky církve musí být omezen tak, jak vyplývá z judikatury Evropského soudu pro lidská práva, a tedy i z ústavních tradic členských států¹²⁹, neznamená to zároveň, že by soud členského státu nemohl – oproti takřka nepřezkoumatelné etice náboženství – posuzovat *dotčené činnosti* a určit, zda je nerovné zacházení na základě přesvědčení podstatné, legitimní a odůvodněné.

111. Při rozhodování vnitrostátního předkládajícího soudu o tom, zda je křesťanské vyznání podstatným, legitimním a odůvodněným profesním požadavkem, pokud jde o pracovní pozici, jejíž náplní je příprava zprávy o rasové diskriminaci a jejíž součástí je veřejné a profesní zastupování žalovaného a koordinace procesu formování názorů uvnitř této organizace, je třeba zohlednit další tři faktory¹³⁰:

- iv) výraz „odůvodněný“ v čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 vyžaduje analýzu toho, zda jsou relevantní profesní požadavky způsobující přímou diskriminaci na základě náboženského vyznání nebo víry vhodně upraveny z hlediska ochrany práva žalovaného na autonomii a sebeurčení a autonomii v tom smyslu, že jsou vhodné pro účel dosažení tohoto cíle;
- v) slova „podstatné, legitimní“ vyžadují analýzu blízkosti těchto dotčených činností ke kazatelskému poslání žalovaného¹³¹;
- vi) v souladu s požadavkem čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 na rozdíl v zacházení uplatňovaný s přihlédnutím k „obecným zásadám právních předpisů“ a přístupem Evropského soudu pro lidská práva k výkladu čl. 9 odst. 2 EÚLP v určení, zda výkon práva náboženské organizace na autonomii a sebeurčení způsobuje neúměrné účinky vzhledem k dalším právům chráněným ze strany EÚLP¹³², musí být dopad z hlediska proporcionality na legitimní cíl spočívající v zajištění *užitečného účinku* zákazu diskriminace na základě vyznání či víry podle směrnice 2000/78 zvážen vůči právu žalovaného na sebeurčení¹³³, s patřičným zohledněním skutečnosti, že článek 3 směrnice 2000/78 nerozlišuje mezi zaměstnáváním a propouštěním¹³⁴.

112. Body iv) a v) si zaslouží další rozbor.

113. Pravidla výkladu opatření EU byla podrobně podána v bodech 81 až 85 výše. Vzhledem k bodu iv), je podle mého názoru rozhodující, že *travaux préparatoires* obsahují změnu, navrženou lucemburskou delegací slova „odůvodněné“, ze slova „nezbytné“, ve světle návrhu předloženého vládou Spojeného království, aby „nezbytné“ bylo nahrazeno výrazem „vhodný“ nebo „relevantní“¹³⁵. To podle mého názoru představuje vývoj k přijetí ze strany unijního zákonodárce, použitím slova „odůvodněné“, použití prvního kritéria obecné zásady proporcionality. To zahrnuje zkoumání vhodnosti dotčeného opatření k zajištění legitimního cíle¹³⁶.

129 – Pokud jde o komplexní průzkum členskými státy viz Doe, op.cit., kapitola 5, s. 114 až 138. Na straně 120 autor uvádí, že v tomto ohledu je typická judikatura Konstitutionsen sad (bulharský Ústavní soud), již cituje takto: „Zásahy státu a vlády do vnitřní organizace náboženských společností a institucí, jakož i do jejich vyjádření na veřejnosti, jsou nepřípustné, s výjimkou těch, které vycházejí z ústavy.“ Viz náleze č. 5, 11. června 1992, věc č. 11/92, SG č. 49, 16. června 1992.

130 – Viz výše, bod 24 tohoto stanoviska.

131 – Viz např. rozsudek ESLP ze dne 23. září 2010, Schüth v. Německo, CE:ECHR:2010:0923JUD000162003, bod 69. Tato „blízkost“ je rovněž inherentní zjišťování důvěryhodnost církve na veřejnosti a ve vztahu k vlastní klientele, rozsudek ESLP ze dne 3. února 2011, Siebenhaar v. Německo, CE:ECHR:2011:0203JUD001813602, bod 46, a zjišťování, zda dotčené pracovní místo bylo důležitou pozicí, rozsudek ESLP ze dne 23. září 2010, Obst v. Německo, CE:ECHR:2010:0923JUD000042503, bod 51. Určení požadavků povolání s ohledem na činnosti, které jsou blízké kazatelskému poslání náboženských organizací, je rovněž relevantní k zachování legitimacy.

132 – Viz zejména rozsudek ESLP ze dne 4. října 2016, Travaš v. Chorvatsko, CE:ECHR:2016:1004JUD007558113, bod 109 a citovaná judikatura.

133 – Obdobně rozsudek ze dne 11. ledna 2000, Kreil, C-285/98, EU:C:2000:2, bod 23.

134 – Bod 69 výše.

135 – Viz pozměňující dodatek, 12269/00 SOC 344 JAI 112, Rada Evropské unie SOC 345 JAI 113 ze dne 12. října 2000, s. 2.

136 – Viz např. rozsudek ze dne 26. června 1997, Familiapress, C-368/95, EU:C:1997:325, bod 28.

114. Vzhledem k bodu v) jsem odkazem na kontext slov „genuine, legitimate“ („podstatný, legitimní“), v němž jsou spojena jak s výrazy „etika organizace“ a „povaha“ dotčených činností nebo s „podmínk[ami] jejího výkonu“. Navíc se různá jazyková znění zcela neshodují. Anglický výraz „genuine“ je přeložen do švédštiny („verkligt“), maltštiny („ġenwin“), lotyštiny („īstu“), finštiny („todellinen“), dánštiny („regulært“), chorvatštiny („stvarni“) a maďarštiny („valódi“), zatímco francouzské znění odkazuje na „essentielle, légitime“, což je shodně přeloženo do španělštiny („esencial“), italštiny („essenziale“), portugalštiny („essencial“), rumunštiny („esențială“), nizozemštiny („wezenlijke“), němčiny („wesentliche“), estonštiny („oluline“), bulharštiny („ОЧОВНО“), slovenštiny („základný“), češtiny („podstatný“), polštiny („podstawowy“), slovinštiny („bistveno“) a řečtiny („ουσίωδης“). Pokud jde o litevské znění („iprastas“), může být považováno za rovnocenné anglickým výrazům „common, usual or regular“ [„běžný, obvyklý, řádný“].

115. Podle ustálené judikatury Soudního dvora v případě rozdílů mezi jednotlivými jazykovými verzemi musí být dotčené ustanovení vykládáno v závislosti na kontextu a účelu právní úpravy, jejíž je součástí¹³⁷. Vzhledem k tomu, že výraz „genuine, legitimate“ („podstatný, legitimní“) nelze z důvodu rozdílného jazykového znění „vyložit jasně a jednotně“¹³⁸, došel jsem k závěru, že na základě schematického přístupu a vzhledem k cíli, který je inherentní článku 4 odst. 2 směrnice 2000/78 týkajícímu se autonomie a sebeurčení náboženských organizací¹³⁹, je pro toto určení zásadní blízkost dotčené pracovní činnosti ke kazatelskému poslání náboženských organizací. To se odráží v unijním právu použitím slov „podstatný, legitimní“ v čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78.

116. Navrhuji proto následující odpověď na třetí otázku:

Podle čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 musí vnitrostátní předkládající soud při posouzení, zda jsou určité profesní požadavky dle povahy dotčené pracovní činnosti nebo podmínek jejího výkonu podstatné, legitimní a odůvodněné se zřetelem k etice organizace, přihlídnout k následujícím aspektům:

- i) právo náboženských organizací na autonomii a sebeurčení je základním právem, které je uznáno a chráněno právem EU, jak to ukazují články 10 a 12 Listiny. Článek 4 odst. 2 směrnice 2000/78, a zvláště jeho odkaz na „etiku“ náboženských organizací, musí být vykládán v souladu s tímto základním právem;
- ii) článek 4 odst. 2 směrnice 2000/78 poskytuje členským státům široký prostor pro uvážení, pokud jde o profesní činnosti, pro něž náboženství nebo víra představují podstatné, legitimní a odůvodněné profesní požadavky vzhledem k povaze pracovní činnosti nebo podmínkám jejího výkonu;
- iii) odkaz k „ústavním ustanovením a zásadám členských států“ v čl. 4 odst. 2 prvním pododstavci směrnice 2000/78, je-li vykládán ve světle čl. 17 odst. 1 SFEU, znamená, že směrnicí 2000/78 je třeba uplatňovat tak, aby byl uznáván a nebyl dotčen model vzájemných vztahů mezi církví a náboženskými sdruženími či společnostmi na straně jedné a státem na straně druhé, který zvolí jednotlivé členské státy;
- iv) výraz „odůvodněný“ v čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 vyžaduje analýzu toho, zda jsou profesní požadavky způsobující přímou diskriminaci na základě náboženského vyznání nebo víry vhodně upraveny z hlediska ochrany práva žalovaného na autonomii a sebeurčení v tom smyslu, že jsou vhodné pro účel dosažení tohoto cíle;
- v) slova „podstatné, legitimní“ vyžadují analýzu blízkosti těchto dotčených činností ke kazatelskému poslání žalovaného;

137 – Rozsudek ze dne 21. září 2016, Komise v. Španělsko, C-140/15 P, EU:C:2016:708, bod 80.

138 – Rozsudek ze dne 15. května 2014, Timmel, C-359/12, EU:C:2014:325, bod 62.

139 – Body 106 až 109 výše.

- vi) v souladu s požadavkem čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 na rozdíl v zacházení uplatňovaný s přihlédnutím k „obecným zásadám právních předpisů“ a přístupem Evropského soudu pro lidská práva k výkladu čl. 9 odst. 2 EÚLP v určování, zda výkon práva náboženské organizace na autonomii a sebeurčení způsobuje neúměrné účinky vzhledem k dalším právům chráněným ze strany EÚLP, musí být dopad z hlediska proporcionality na legitimní cíl spočívající v zajištění *užitečného účinku* zákazu diskriminace na základě vyznání či víry podle směrnice 2000/78 zvážen vůči právu žalovaného na autonomii a sebeurčení, s patřičným zohledněním skutečnosti, že článek 3 směrnice 2000/78 nerozlišuje mezi zaměstnáváním a propouštěním.

E. Ke druhé otázce

117. Druhá otázka se týká neobvyklé situace, kdy je obecná zásada unijního práva, jako je právo na rovné zacházení na základě víry¹⁴⁰, konkrétně vyjádřena ve směrnici, v tomto případě směrnici 2000/78, ale soud členského státu nemůže vykládat vnitrostátní právní úpravu v souladu se směrnicí, protože by se jednalo o výklad *contra legem* vnitrostátního práva, které je v rozporu s judikaturou Soudního dvora ohledně horizontálních sporů mezi dvěma jednotlivci¹⁴¹. Shledá-li vnitrostátní předkládající soud nemožným vyložit čl. 137 odst. 3 WRV a § 9 odst. 1 AGG v souladu s čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 a článkem 17 SFEU, jak posledně jmenovaná ustanovení vyloží Soudní dvůr v tomto řízení, je nutné z tohoto důvodu čl. 137 odst. 3 WRV a § 9 odst. 1 AGG nepoužít?

118. Při aplikaci vnitrostátního práva je vnitrostátní soud, který má podat jeho výklad, povinen tak učinit v co možná největším rozsahu ve světle znění a účelu dotyčné směrnice, aby dosáhl výsledku, který předmětná směrnice sleduje a dosáhl tím souladu s čl. 288 třetím pododstavcem SFEU¹⁴². Jak jsem již uvedl, zahrnuje to i změnu ustálené judikatury, vychází-li z výkladu vnitrostátního práva, který je neslučitelný s cíli směrnice¹⁴³.

119. Došel jsem však k závěru, že zákaz diskriminace na základě náboženského vyznání nebo přesvědčení, jak se odráží v článku 21 Listiny, není subjektivním právem, které je horizontálně použitelné ve vztahu mezi jednotlivci za okolností, kdy je v rozporu s právem náboženských organizací na autonomii a sebeurčení a vnitrostátní ustanovení členského státu není možné vykládat v souladu s čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78¹⁴⁴. Bude-li výše uvedené výsledkem původního řízení po vrácení věci vnitrostátnímu předkládajícímu soudu, může žalobkyně na základě unijního práva podat žalobu proti německému státu na náhradu škody¹⁴⁵.

120. K uvedenému závěru jsem dospěl z následujících důvodů.

121. Zaprvé, jak je uvedeno výše, podle čl. 17 odst. 1 a 2 SFEU přísluší výlučně členským státům, aby dle své volby stanovily model vztahu mezi církví a státem. Pokud legislativní úprava přijatá v tomto směru nezajistí splnění paralelních závazků členského státu podle unijního práva, například s ohledem na zajištění *užitečného účinku* směrnice 2000/78, přísluší danému členskému státu, aby převzal odpovědnost za takto vzniklou situaci.

140 – Článek 6 odst. 3 SEU mimo jiné potvrzuje, že základní práva, která jsou zaručena EÚLP, jsou součástí unijního práva jako obecné zásady. Rozsudek ze dne 15. února 2016, JN, C-601/15 PPU, EU:C:2016:84, bod 45.

141 – Žalovaným je subjekt soukromého práva a žalobkyně jednotlivec. Viz výše body 41 až 45.

142 – Rozsudek ze dne 19. dubna 2016, DI, C-441/14, EU:C:2016:278, bod 31 a citovaná judikatura.

143 – Tamtéž, bod 33.

144 – Generální advokátka J. Kokott uvedla, že horizontální účinek zákazu diskriminace na základě etnického původu a rasy se může lišit v závislosti na situaci, ve které je takové právo vykonáváno. Viz výše poznámka pod čarou 24.

145 – Rozsudek ze dne 15. ledna 2014, Association de médiation sociale, C-176/12, EU:C:2014:2, bod 50 a citovaná judikatura.

122. Zadrugé, jak uvádí Irsko ve svém písemném vyjádření, bylo by neslučitelné s širokým prostorem pro uvážení, který přísluší členským státům podle čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78, pokud jde o otázku, co dle povahy dotyčné pracovní činnosti nebo podmínek jejího výkonu představuje podstatný, legitimní a odůvodněný profesní požadavek, kdyby měl zákaz diskriminace na základě náboženského vyznání horizontální přímý účinek.

123. Zatřetí, jak je rovněž uvedeno v písemném vyjádření Irska, oproti jiným důvodům diskriminace stanoveným v článku 19 SFEU, napříč vnitrostátními ústavními tradicemi neexistuje dostatečný konsensus ohledně okolností, za kterých může být rozdíl v zacházení z náboženských důvodů podstatný, legitimní a odůvodněný. To prokazuje samotná existence článku 17 SFEU a čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78.

124. Navrhuji proto následující odpověď na druhou otázku:

Za okolností původního řízení nemusí být nepoužito ustanovení vnitrostátního práva, jako v projednávané věci § 9 odst. 1 první alternativa AGG, dle kterého je rozdílné zacházení na základě vyznání při zaměstnávání prostřednictvím církevních společenství a jím podřízených institucí přípustné i tehdy, když určité vyznání představuje odůvodněný profesní požadavek s ohledem na právo církevního společenství na sebeurčení při dodržení nezávislosti církví, pokud je nemožné vyložit tato ustanovení v souladu s čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78.

F. Závěrečné poznámky

125. Ustanovení § 9 AGG je problematické. V souvislosti s ním byla vyjádřena kritika před příslušným Výborem OSN pro lidská práva, pokud jde o jeho soulad s Mezinárodní úmluvou OSN o odstranění všech forem rasové diskriminace¹⁴⁶. V jednom případě byl předmětem řízení o nesplnění povinnosti vedeného Komisí proti Německu¹⁴⁷ a rovněž jej zpochybnil německý vládní orgán vykonávající dohled nad i dodržováním antidiskriminačních předpisů v tomto členském státě¹⁴⁸.

126. Skutečnost, že náboženské organizace v Německu zaměstnávají okolo 1,3 milionu osob¹⁴⁹, dokládá, že církve a k nim přidružené subjekty zasahují podstatným způsobem do fungování veřejného sektoru v tomto členském státě¹⁵⁰. Mám nicméně za to, že napětí vznikající v této situaci, jak jej dokládá původní řízení, bylo zmírněno přijetím článku 17 SFEU a čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 a rovněž uznáním práva náboženských organizací na autonomii a sebeurčení jako základního práva, které je chráněno unijním právem, a to na základě společného účinku článků 10 a 12 a čl. 52 odst. 3 Listiny.

146 – CERD/C/DEU/C0/19-22, 30. června 2015, osmdesáté šesté zasedání, bod 15. Viz rovněž zprávu o rasové diskriminaci, s. 43.

147 – Dne 29. října 2009 zaslala Komise Německu odůvodněné stanovisko v tomto směru. Viz IP/09/1620. Viz europa.eu/rapid/press-release_IP-09-1620_en.htm. Řízení bylo později zastaveno.

148 – Zweiter Gemeinsamer Bericht der Antidiskriminierungsstelle des Bundes und der in ihrem Zuständigkeitsbereich betroffenen Beauftragten der Bundesregierung und des Deutschen Bundestages, 13. srpna 2013, Bundestags-Drucksache (publikace Bundestagu) 17/14400.

149 – Tamtéž, s. 238.

150 – McColgan, A. „Religion and inequality in the European framework“ in Zucca a Ungereanu, op. cit., s. 215, na s. 230. V otázce komplexních problémů vznikajících ze „vzájemné kolize veřejné a soukromé sféry“, pokud jde o náboženství, viz Mancini and Rosenfeld, op. cit., s. 162. Podle jednoho komentátora vykazují rozsudky Soudního dvora ze dne 14. března 2017, Bougnaoui a ADDH, C-188/15, EU:C:2017:204: a G4S Secure Solutions, C-157/15, EU:C:2017:203, určité zdráhání se, pokud jde o návrat náboženství do občanské společnosti. Viz Robin-Olivier, S., „Neutraliser la religion dans l'entreprise?:“ rozsudky G4S Secure Solutions et Bougnaoui (CJUE 14 mars 2017, aff. C-157/15 et C 188/15) RTDEur, 2, (2017), s. 229.

VI. Odpovědi na předběžné otázky

127. Navrhuji proto následující odpovědi na otázky položené Bundesarbeitsgericht (Spolkový pracovní soud, Německo):

- „1) Článek 4 odst. 2 směrnice Rady 2000/78/ES ze dne 27. listopadu 2000, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání je třeba vykládat tak, že takový zaměstnavatel, jako je žalovaný v projednávané věci, případně církev jeho jménem, nemůže sám závazně stanovit, zda určité náboženské vyznání uchazeče o pracovní místo představuje dle povahy dotýčné pracovní činnosti nebo podmínek jejího výkonu podstatný, legitimní a odůvodněný profesní požadavek se zřetelem k etice organizace.
- 2) Za okolností původního řízení nemusí být nepoužito ustanovení vnitrostátního práva, jako v projednávané věci § 9 odst. 1 první alternativa AGG (Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz, obecný zákon o rovném zacházení), dle kterého je rozdílné zacházení na základě vyznání při zaměstnávání prostřednictvím církevních společenství a jím podřízených institucí přípustné i tehdy, když určité vyznání představuje odůvodněný profesní požadavek s ohledem na právo církevního společenství na sebeurčení při dodržení nezávislosti církví, pokud je nemožné vyložit toto ustanovení v souladu s čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78.
- 3) Podle čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 musí vnitrostátní předkládající soud při posouzení, zda jsou určité profesní požadavky dle povahy dotýčné pracovní činnosti nebo podmínek jejího výkonu podstatné, legitimní a odůvodněné se zřetelem k etice organizace, přihlídnout k následujícím aspektům:
- i) právo náboženských organizací na autonomii a sebeurčení je základním právem, které je uznáno a chráněno právem EU, jak to ukazují články 10 a 12 Listiny. Článek 4 odst. 2 směrnice 2000/78, a zvláště jeho odkaz na „etiku“ náboženských organizací, musí být vykládán v souladu s tímto základním právem;
 - ii) článek 4 odst. 2 směrnice 2000/78 poskytuje členským státům široký prostor pro uvážení, pokud jde o profesní činnosti, pro něž náboženství nebo víra představují podstatné, legitimní a odůvodněné profesní požadavky vzhledem k povaze pracovní činnosti nebo podmínkám jejího výkonu;
 - iii) odkaz k „ústavním ustanovením a zásadám členských států“ v čl. 4 odst. 2 prvním pododstavci směrnice 2000/78, je-li vykládán ve světle čl. 17 odst. 1 SFEU, znamená, že směrnicí 2000/78 je třeba uplatňovat tak, aby byl uznáván a nebyl dotčen model vzájemných vztahů mezi církví a náboženskými sdruženími či společnostmi na straně jedné a státem na straně druhé, který zvolí jednotlivé členské státy;
 - iv) výraz „odůvodněný“ v čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 vyžaduje analýzu toho, zda jsou profesní požadavky způsobující přímou diskriminaci na základě náboženského vyznání nebo víry vhodně upraveny z hlediska ochrany práva žalovaného na autonomii a sebeurčení v tom smyslu, že jsou vhodné pro účel dosažení tohoto cíle;
 - v) slova „podstatné, legitimní“ vyžadují analýzu blízkosti těchto dotčených činností ke kazatelskému poslání žalovaného;
 - vi) v souladu s požadavkem čl. 4 odst. 2 směrnice 2000/78 na rozdíl v zacházení uplatňovaný s přihlédnutím k „obecným zásadám právních předpisů“ a přístupem Evropského soudu pro lidská práva k výkladu čl. 9 odst. 2 EÚLP v určování, zda výkon práva náboženské organizace na autonomii a sebeurčení způsobuje neúměrné účinky vzhledem k dalším právům chráněným ze strany EÚLP, musí být dopad z hlediska proporcionality na legitimní cíl

spočívající v zajištění *užitečného účinku* zákazu diskriminace na základě vyznání či víry podle směrnice 2000/78 zvážen vůči právu žalovaného na autonomii a sebeurčení, s patřičným zohledněním skutečnosti, že článek 3 směrnice 2000/78 nerozlišuje mezi zaměstnáváním a propouštěním.“